

Mogućnosti i izazovi poslijepenalne zaštite u svijetu i Republici Hrvatskoj

Strmečki, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:058675>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-04**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Mogućnosti i izazovi poslijepenalne zaštite u svijetu i Republici
Hrvatskoj

Studentica:

Ivana Strmečki

Zagreb, lipanj 2022.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Mogućnosti i izazovi poslijepenalne zaštite u svijetu i Republici
Hrvatskoj

Studentica:
Ivana Strmečki

Mentorica:
Izv.prof.dr.sc. Anita Jandrić Nišević

Zagreb, lipanj 2022.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad (Mogućnosti i izazovi poslijepenalne zaštite u svijetu i Republici Hrvatskoj) i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Ivana Strmečki

Mjesto i datum: Zagreb, lipanj 2022.

SAŽETAK

Mogućnosti i izazovi poslijepenalne zaštite u svijetu i Republici Hrvatskoj

Studentica: Ivana Strmečki

Mentor: Izv.prof.dr.sc. Anita Jandrić Nišević

Program/modul: socijalna pedagogija / odrasli (počinitelji kaznenih djela)

Svrha i cilj izdržavanja kazne zatvora je rehabilitacija i resocijalizacija počinitelja kaznenih djela kako bi njihovo ponašanje i život bio u skladu sa zakonom i društvenim normama nakon odslužene kazne. Priprema za otpust i socijalnu reintegraciju zatvorenika trebala bi započeti s početkom izdržavanja kazne zatvora, uključivanjem u programe tretmana koji za cilj imaju promjenu osobnosti počinitelja. No sama individualna promjena vrlo često nije dovoljna kako bi se spriječio recidivizam. Unazad zadnjih desetak godina, fokus kriminoloških istraživanja se mijenja te se istraživači usmjeravaju na istraživanja čimbenika koji odvrćaju osobu od činjenja kaznenih djela pri čemu tema poslijepenalne zaštite dobiva na važnosti. Vezano uz temu poslijepenalne zaštite, u Republici Hrvatskoj, značajnu ulogu ima probacijska služba koja se bavi organizacijom i pružanjem usluga pomoći i nadzora osoba u poslijepenalnom razdoblju. Nužno je razvijati i poticati kvalitetnu suradnju svih relevantnih institucija, službi, (ne)vladinih organizacija kao i lokalnih zajednica s ciljem smanjenja negativnih utjecaja koje ima izdržavanje kazne zatvora te povećanjem vjerojatnosti uspješne i potpune socijalne reintegracije osoba nakon izlaska iz kaznenog tijela.

Cilj ovog rada je podići svijest o važnosti organizacije programa i usluga pomoći i zaštite osobama u poslijepenalnom razdoblju kako bi socijalne reintegracija bila što uspješnija.

Ključne riječi: poslijepenalna zaštita, poslijepenalni prihvati, socijalna reintegracija, resocijalizacija, rehabilitacija

ABSTRACT

Opportunities and challenges of postpenal care in the World and Republic of Croatia

Student: Ivana Strmečki

Mentor: Izv.prof.dr.sc. Anita Jandrić Nišević

Program/ module: social pedagogy/ adults (perpetrators of criminal offenses)

The purpose and goal of serving a prison sentence should be rehabilitation and resocialization of perpetrators so that their behaviour and life, after serving the sentence, is in accordance with the law and social norms of the society. Preparations for the release and social reintegration of prisoners should begin with the start of their prison sentence, through their inclusion in rehabilitation programs aimed at changing the perpetrator's personality. Unfortunately, personal change alone is often not enough to prevent recidivism. Over the last ten years, the focus of criminological research has changed and researchers now are focusing on the factors that deter a person from committing crimes, which is why the topic of post-penal protection and care is gaining importance. Regarding the topic of post-penal care, in the Republic of Croatia, the probation service has a significant role, because it deals in organization and provision of assistance and supervision to persons in the post-penal period. It is necessary to develop and encourage quality cooperation of all relevant institutions, services, (non) governmental organizations and local communities in order to reduce the negative effects of imprisonment and increase the likelihood of successful and complete social reintegration of persons after leaving prison.

The aim of this paper is to raise awareness of the importance of organizing programs and services of assistance and protection of persons in the post-penal period in order to make social reintegration as successful as possible.

Key words: post-penal care, prison aftercare, social reintegration, resocialization, rehabilitation

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. SVRHA I CILJ KAZNE ZATVORA U REPUBLICI HRVATSKOJ	2
3. UČINKOVITI MODELI REHABILITACIJE I USPJEŠNE SOCIJALNE INTEGRACIJE	4
4. DEFINIRANJE POJMA POSLIJEPENALNE ZAŠTITE	7
5. ZNAČAJ POSLIJEPENALNE ZAŠTITE	11
6. ČIMBENICI POSLIJEPENALNE ZAŠTITE ZA VRIJEME IZDRŽAVANJA KAZNE ZATVORA	16
6.1. Izobrazba zatvorenika i maloljetnika	17
6.2. Rad i organizacija slobodnog vremena	21
6.3. Posebni programi tretmana i edukativno-razvojni programi	24
6.4. Podrška očuvanju obiteljske povezanosti zatvorenika	25
6.5. Priprema za otpust	26
6.6. Suradnja s nevladinim organizacijama	27
6.7. Pogodnosti zatvorenika	28
7. POMOĆ NAKON OTPUSTA U REPUBLICI HRVATSKOJ	30
7.1. Poslovi probacijskog sustava u okviru poslijepenalne zaštite	32
7.2. Suradnja probacijskog sustava s drugim relevantnim sustavima	33
8. MOGUĆNOSTI I IZAZOVI OGRANIZACIJE POSLIJEPENALNE ZAŠTITE	36
8.1. Dostupnost programa tretmana	37
8.2. Fokus na superviziji, kontroli, nadzoru ili pomoći, podršci, zaštiti?	40
8.3. Međuresorna suradnja	42
8.4. Mogućnosti zapošljavanja	47
8.5. Stigmatizacija zatvorenika	49
8.5.1. Problematika kaznene evidencije i pristupa informacijama	50
9. ZAKLJUČAK	54
10. LITERATURA	56

1. UVOD

Izdržavanje kazne zatvora ne utječe samo na pojedinca, već i na njegovu obitelj, bliske osobe, ali i na zajednicu. Iako istraživanja ukazuju na važnost organiziranih programa i usluga pomoći osobama u poslijepenalnom razdoblju, poslijepenalna zaštita je do prije otprilike jednog desetljeća bila vrlo često zanemareno područje u raspravama i istraživanjima. Dok je fokus ranijih kriminoloških istraživanja bio na osobnim karakteristikama počinitelja i čimbenicima koji pridonose činjenju kaznenih djela, danas je fokus stavljen na istraživanja snaga i zaštitnih čimbenika koji odvrćaju osobu od činjenja kaznenih djela u poslijepenalnom razdoblju te pospješuju reintegraciju osoba u zajednicu. Navedenom promjenom fokusa, programi i mjere poslijepenalne pomoći, skrbi i zaštite dobivaju na važnosti te se praksa i politika mijenjaju u skladu s rezultatima istraživanja o uspješnosti i dobroj praksi (Dünkel, Pruin, Storgaard i Weber, 2019).

Kako bi reintegracija zatvorenika u zajednicu nakon otpusta bila što uspješnija, priprema za otpust trebala bi započeti s početkom izdržavanja kazne zatvora kroz uključivanje u razne programe tretmana, kao i u programe obrazovanja i osposobljavanja s ciljem razvoja prosocijalnih ponašanja i vještina. No ključnim za socijalnu reintegraciju se naglašava organizirana pomoć i podrška osobama u poslijepenalnom razdoblju kako bi se pozitivne promjene postignute tretmanom održale. Uspješna socijalna reintegracija počinitelja kaznenih djela ima brojne prednosti za pojedinca, ali i za društvo u cjelini. Ako je uspješna, socijalna reintegracija znatno utječe na smanjenje rizika od recidivizma, što za posljedicu ima veću sigurnost zajednice i smanjenje troškova kazneno-pravnog sustava.

U prvome dijelu rada definirati će se svrha i cilj kazne zatvora te pojam poslijepenalne zaštite u Republici Hrvatskoj, ali i drugim zemljama svijeta. Nadalje, s obzirom na nerijetku zanemarenost ove teme u radu je opisana potreba i značaj poslijepenalne zaštite i pomoći za pojedince, ali i društvo u cjelini. S obzirom da bi priprema za otpust trebala početi s početkom izdržavanja kazne zatvora uključivanjem zatvorenika u programe tretmana, u radu je organizacija poslijepenalne zaštite u Republici Hrvatskoj opisana u dva dijela; prvi dio koji obuhvaća pripremu zatvorenika za otpust za vrijeme izdržavanja kazne te drugi dio koji obuhvaća temu pomoći osobama u poslijepenalnom razdoblju. U posljednjem dijelu rada, kroz primjere iz različitih zemalja svijeta i Republike Hrvatske, biti će opisani izazovi organizacije poslijepenalne pomoći i zaštite, ali i mogućnosti kroz primjere dobre prakse.

2. SVRHA I CILJ KAZNE ZATVORA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Glavna svrha kazne zatvora, kako stoji opisana u Zakonu o izvršavanju kazne zatvora (NN 128/99, 98/19) „...jest uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva osobe koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora“, osposobiti osobu za život u zajednici u skladu s društvenim pravilima i zakonima. Iako se u društvu kazna zatvora smatra pravednim odgovorom na činjenje kaznenih djela, samo kažnjavanje nije jedina svrha kazne zatvora. Naglasak je na rehabilitaciji i resocijalizaciji počinitelja kroz uključivanje u programe tretmana s ciljem promjene njihova ponašanja kako bi ono bilo u skladu s društvenim pravilima i normama (Mejovšek, 2002). U skladu s navedenim misija Uprave za zatvorski sustav i probaciju je osigurati uvjete za ostvarenje svrhe kazne zatvora kroz jasno postavljene ciljeve, sigurno radno okruženje, motivaciju osoblja, suradnju s lokalnom zajednicom i nevladinim organizacijama. A vizija, odnosno cilj Uprave je stvoriti koordinirani sustav u kojem se suradnjom na svim razinama potiče zatvorenika na aktivno i odgovorno korištenje vremena provedenog u zatvoru kako bi bio spreman za život na slobodi u skladu s društvenim pravilima i zakonima (Uprava za zatvorski sustav, 2020).

Zamisao o tretmanu, to jest promjeni ponašanja i resocijalizaciji počinitelja kaznenih djela javila se već prije više od stoljeća u pozitivističkoj školi u kriminologiji kada se pozornost znanstvenika s kaznenog djela usmjerava na ličnost prijestupnika koji se smatra bolesnom osobom te ga kao takvog treba podvrgnuti liječenju, odnosno tretmanu. Međutim, „moderna“ koncepcija tretmana javlja se tek nakon Drugog svjetskog rata s razvojem škole društvene obrane te glavni ciljevi penološkog tretmana postaju prevencija recidivizma i tretman, odnosno resocijalizacija počinitelja uz naglasak na individualizaciji tretmana. S pojavom kriminološke škole društvene obrane antirepresivna orijentacija i humanizacija izdržavanja kazne zatvora postaju dva temeljna načela penološkog tretmana (Mejovšek, 2002).

60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća, zbog porasta stope kriminaliteta, dolazi do napada koncepta tretmana zatvorenika te zahtjeva za pooštavanjem sankcija za počinitelje kaznenih djela. Robert Martinson (1974, prema Mejovšek 2002) objavljuje meta-analizu istraživanja evaluacije tretmana pod naslovom „Što funkcionira – pitanja i odgovori o reformi zatvora“ (engl. *What works? – questions and answers about prison reform*) te daje izrazito negativnu ocjenu učincima tretmana sa zaključkom „ništa ne funkcionira“ (engl. *nothing works*). Uz izuzetak od nekoliko analiziranih izvaninstitucionalnih programa tretmana čiji su učinci bili

slabi, rezultati meta-analize pokazali su neučinkovitost rehabilitacijskih programa. Na kraju članka Martinson zagovara povrat na retributivni model izdržavanja kazne zatvora kojim glavna svrha kazne postaje samo kažnjavanje. Mejovšek (2002) naglašava kako je važno napomenuti da u razdoblju kada je Martinson proveo meta-analizu nisu primjenjivani kognitivno-bihevioralni i multimodalni programi tretmana koji su se kasnije pokazali najdjelotvornijima u radu s ovom specifičnom populacijom. Kognitivno-bihevioralni programi tretmana danas se ubrajaju među najučinkovitije programe za smanjenje recidivizma kod osoba nakon otpuštanja iz kaznenih ustanova.

Pooštravanje kazni i zaokret prema retributivnom pristupu za posljedicu su imali povećanje broja zatvoreničke populacije kao i stope recidivizma, što je možda najvidljivije na primjeru Sjedinjenih Američkih Država. Zbog prenapučenosti zatvora te posljedično troškova održavanja zatvorskog sustava, kao i porasta stope recidivizma, krajem 20. stoljeća u SAD-u politika kažnjavanja ponovno se okreće prema tretmanu počinitelja i alternativnim sankcijama (Maloić, 2013).

Kao reakcija na Martinsonov zaključak „ništa ne funkcionira“ krajem 70-ih i 80-ih javio se pokret „Što funkcionira?“ (engl. *What works?*) koji je za cilj imao znanstvenim istraživanjima dokazati što funkcionira u tretmanu počinitelja kaznenih djela. Posljedično ovakav pristup dovodi do razvoja prakse utemeljene na dokazima učinkovitosti rehabilitacije u povećanju sigurnosti zajednice i smanjenju stope recidivizma (Maloić, 2021). Istraživanja provedena u okviru pokreta „Što funkcionira?“ daju jasnu potvrdu učinkovitosti rehabilitacijskog pristupa i tretmana počinitelja koji je usmjeren na složene kriminogene potrebe počinitelja kaznenih djela (Maloić i Jandrić Nišević, 2020).

Iako i danas ima stručnjaka koji s dozom skeptičnosti gledaju na tretman prijestupnika, većina ih ipak smatra da nisu svi programi tretmana neučinkoviti te da pod određenim uvjetima (ako je dobro planiran i opisan programom) tretman može pokazati dobre rezultate te na taj način utjecati na smanjenje stope recidivizma. Također, danas postoje jasni rezultati istraživanja koji pokazuju da kažnjavanje, usmjereno samo na onemogućivanje i izolaciju počinitelja te na kontrolu, nadzor i praćenje, ne samo da ne daje željene rezultate u vidu smanjenja recidivizma, već u prosjeku povećava stopu recidivizma (Mejovšek, 2002). S obzirom na to da bi proces rehabilitacije i socijalne reintegracije trebao početi s početkom izvršenja kazne zatvora, danas se zastupa primjena rehabilitacijskih programa, ali u okviru prakse utemeljene na dokazima zato što je način na koji se izvršava kazna zatvora, tj. njezin sadržaj od ključnog značaja za prevenciju recidivizma.

3. UČINKOVITI MODELI REHABILITACIJE I USPJEŠNE SOCIJALNE INTEGRACIJE

Dünekl i sur. (2019) kao pristup s najvišim evaluacijskim rezultatima efekta u rehabilitacijskom radu s prijestupnicima, implementiran u mnogim državama, ističu RNR-model¹ (Rizik-Potreba-Responzivnost). Princip rizika odnosi se na činjenicu da bi prijestupnici kod kojih je uočen veći rizik za ponovno počinjenje kaznenog djela trebali biti uključeni u intenzivniji tretman, čime se zastupa proporcionalnost procijenjene razine rizika i pruženih intervencija. Nadalje, rehabilitacijske strategije su uspješne ako su usmjerene na kriminogene potrebe prijestupnika, a one zapravo predstavljaju potrebe na kojima bi se kroz tretman trebalo raditi. I na kraju, rehabilitacijske mjere bi trebale biti strukturirane na način da odgovaraju mogućnostima prijestupnika da odgovori na njih (princip responzivnosti). Dünkel i sur. (2019) ukazuju na značaj RNR-modela u radu zatvorskih i probacijskih službi zato što definira probleme s kojima se prijestupnici suočavaju i na kojima bi trebalo raditi te postoje standardizirani instrumenti za detekciju i procjenu rizičnih čimbenika što doprinosi prognostičkoj valjanosti RNR-modela.

Unazad nekoliko godina vezano uz temu reintegracije i resocijalizacije počinitelja kaznenih djela, pogotovo u Europi, vidljiv je utjecaj i značaj istraživanja fokusiranih na čimbenike koji odvraćaju osobu od činjenja kaznenih djela (engl. *desistance research*) (Dünkel i sur., 2019). Autori McNeill i Graham (2019) proces odvrćanja gledaju kao proces ljudskog (osobnog) razvoja u socijalnom kontekstu koji uključuje odvrćanje od činjenja kaznenih djela te promjenu ponašanja u skladu sa zakonom i društvenim normama. Temelj navedenih istraživanja je da su čimbenici koji odvraćaju osobe od činjenja kaznenih djela rezultat socijalnog kapitala i unutarnjeg procesa promjene kao rezultata otkrivanja snaga osobe. Stoga istraživanja čimbenika koji odvraćaju osobu od činjenja kaznenih djela u fokus stavljaju nužne individualne promjene počinitelja, ali i nužne promjene u zajednici i društvu. Naglašava se da zajednica mora uvažiti napore i ustrajnost počinitelja u promjeni te mora omogućiti socijalnu reintegraciju otvaranjem puteva, odnosno pružanjem pomoći i podrške osobi za uključivanje u život zajednice (Dünkel i sur., 2019).

McNeill (2012, prema Dünkel i sur., 2019), identificira 4 dimenzije rehabilitacije i socijalne reintegracije osoba nakon otpusta s izdržavanja kazne zatvora te smatra da su samo dimenzije osobne promjene i moralne rehabilitacije odgovornost počinitelja, dok su dimenzije socijalne i

¹ Risk-Need-Responsivity approach

pravne rehabilitacije odgovornost društva. S obzirom na to da je fokus dosadašnjih politika reintegracije počinitelja kaznenih djela bio na promjenama osobnosti i stavova počinitelja temeljenim na RNR modelu, implementacija rezultata istraživanja čimbenika koji odvraćaju osobu od činjenja kaznenih djela predstavlja značajan izazov zato što je potrebno staviti naglasak i na strukturno poboljšanje uvjeta reintegracije i resocijalizacije u zajednici. Kao središnji argument za navedene promjene navodi se činjenica da osobna promjena, koliko god uspješna i pozitivna bila, ne može u potpunosti odvratiti osobu od činjenja kaznenih djela ako ta promjena nije prepoznata i podržana neformalno, od strane zajednice (socijalna rehabilitacija), te formalno, od strane zakona (pravna rehabilitacija) (McNeill i Graham, 2019). Ove 4 dimenzije rehabilitacije povezane su tako da neuspjeh ostvarenja ciljeva na jednoj dimenziji direktno negativno utječe na postignute promjene na ostalim dimenzijama te povećava razinu rizika recidivizma. Npr. razvoj motivacije i kapaciteta za život u skladu sa zakonima i društvenim normama nije baš od koristi ako su prilike za takav život u zajednici po izlasku iz zatvora ograničene ili nepostojeće.

Ako se oslanjamo na istraživanja čimbenika koji odvraćaju osobu od činjenja kaznenih djela, nužno je razviti praksu, modele i politike koji nisu toliko usmjereni na korekcijsko shvaćanje rehabilitacije (utemeljene na RNR modelu), usmjereno na individualnu promjenu, već na rehabilitaciju povezanu s restoracijom građanskih prava i statusa osoba koje su izašle iz zatvora s ciljem uspješne socijalne reintegracije. S obzirom na navedeno, za resocijalizaciju i socijalnu integraciju, osim individualnih mogućnosti (i promjena) osobe, ključnim se naglašava povezanost i pripadnost zajednici, društveni odnosi, strukturni uvjeti kao i osigurana zakonska prava (McNeill i Graham, 2019).

Kao reakcija na RNR model razvijen je Model dobrih života (engl. *Good Lives Model – GLM*) kojim se nastoje otkloniti određeni nedostaci uočeni kod RNR modela kao što je usmjerenost uglavnom na rizike i njihovo izbjegavanje te nedovoljna usmjerenost na jačanje zaštitnih čimbenika koji podržavaju kvalitetan život (Ward, Yates i Willis, 2012). Model dobrih života predstavlja rehabilitacijsku teoriju, temeljenu na pozitivnoj psihologiji i holističkom pristupu spram počinitelja, usmjerenu na promociju snaga i cjelokupne dobrobiti pojedinca.

Prema navedenom modelu svaka osoba ima određeni, za nju jedinstven, plan za dobar život, a kako bi ostvarila taj plan mora zadovoljiti potrebe i ostvariti određene ciljeve. Pretpostavka Modela dobrih života jest da je kriminalno ponašanje rezultat maladaptivnih pokušaja zadovoljenja i ostvarenja potreba, odnosno nedostatka unutarnjih i vanjskih resursa potrebnih

za ostvarivanje potreba i ciljeva na prosocijalan način. Počinitelji, kao i sve osobe, nastoje ostvariti svoje životne vrijednosti kroz sredstva koja su im na raspolaganju. Slijedom toga, rehabilitacija počinitelja nastoji poboljšati načine dosadašnjeg zadovoljenja potreba kroz pružanje znanja, vještina, prilika i resursa pomoću kojih će osobe moći ostvariti vlastite vrijednosti i kvalitetniji život, na način koji ne uključuje povređivanje drugih (Ward i sur., 2012).

Cilj modela jest pomoći počinitelju da s voditeljem tretmana razvije plan svog življenja, te da mu se kroz tretman omogući razvoj nužnih sposobnosti kako bi se taj plan dugoročno ostvario. Rizični čimbenici su također uključeni u GLM, ali na način koji je značajan za počinitelja. Kriminogene potrebe, odnosno dinamički kriminogeni rizici, konceptualizirani su kao unutarnje i vanjske prepreke za dobar život te se stoga radi na njihovom otklanjanju unutar šireg okvira rada utemeljenog na snagama osobe. Intervencije obuhvaćene ovim modelom usmjerene su na počiniteljeve interese, sposobnosti i aspiracije te se primjenjuju s ciljem razvijanja i jačanja vještina i resursa svakog počinitelja za postizanje osobnih ciljeva i kvalitetnog (dobrog) života (Ward i sur., 2012).

Model dobrih života naglašava nužnost ravnoteže u tretmanu između promocije snaga osobe te smanjenja utjecaja rizičnih čimbenika. Naglašavanjem počiniteljevih snaga i razvijanjem potencijala, sposobnosti, znanja i vještina, osigurano je djelovanje u smjeru promocije počiniteljeve dobrobiti uz istovremeni rad na kriminogenim potrebama i smanjenju učinaka rizičnih čimbenika. Model je sve češće prihvaćen i primijenjen u rehabilitaciji počinitelja kaznenih djela zato što se temelji na teoriji iz koje proizlazi učinkovita praksa i sukladan je općem rehabilitacijskom cilju (Ward i sur., 2012). Važnost Modela dobrih života za područje poslijepenalne zaštite vidljiva je u usmjerenosti na jačanje snaga pojedinaca i razvijanje mogućnosti i sposobnosti koje će im pomoći da žive dobar, ispunjen i kvalitetan život u skladu s društvenim normama i pravilima.

4. DEFINIRANJE POJMA POSLIJEPENALNE ZAŠTITE

Poslijepenalna zaštita je područje kojem se u Republici Hrvatskoj, ali i u drugim zemljama svijeta pridaje nedovoljno političke, financijske, društvene, stručne i znanstvene pozornosti. Iako se u postojećoj literaturi naglašava značaj rehabilitacije u radu sa zatvorenicima tijekom izdržavanja zatvorske kazne te nakon izlaska iz zatvora njihove socijalne reintegracije u zajednicu, postojeća istraživanja ukazuju na nedostatak aktivnosti i sadržaja na ovom području ili upozoravaju na nužnost poboljšanja njihove provedbe (Maloić, 2020). Unazad zadnjih 10-ak godina znanstvenici i stručnjaci sve češće raspravljaju o pripremi pojedinaca za otpust te nastoje razviti znanstveno utemeljenu praksu za reintegraciju osoba u zajednicu s ciljem smanjenja negativnih utjecaja koje na osobu ima boravak u kaznenoj ustanovi (kriminalizacije) i vezano uz to smanjenja stope recidivizma (Dünkel i sur. 2019).

U stranoj literaturi pojmovi koji se najčešće spominju vezano uz ovu temu su *resettlement* (češći u europskoj literaturi) i *re-entry* (češći u američkoj literaturi) kojima se opisuju intervencije koje se poduzimaju s ciljem prevencije recidivizma kod zatvorenika koji su otpušteni s izdržavanja kazne pri čemu je, ovisno o zakonodavstvu određene države, naglasak na nadzoru, obvezama, ograničenjima i sl. ili na tretmanskim programima i programima usmjerenim na socijalnu podršku i kasniju socijalnu reintegraciju. (Maloić, 2020).

Dünkel i sur. (2019) naglašavaju lingvističku razliku pojmova *resettlement* i *re-entry*, objašnjavajući da pojam *re-entry* opisuje trenutak izlaska iz zatvora, odnosno doslovno kretanje osobe iz jedne situacije u drugu, dok pojam *resettlement* obuhvaća i cilj procesa, a to je rehabilitacija i socijalna reintegracija prijestupnika.

Taxman (2004, prema Maloić 2020) govoreći o *re-entry* procesu s rehabilitacijskog stajališta, objašnjava kako je nužno zadovoljiti osnovne potrebe otpuštenog zatvorenika poput hrane, smještaja, zaposlenja, ali i razviti vještine poput opismenjivanja, radnog osposobljavanja, socijalnih vještina i sl. koje će pomoći zatvoreniku u nadilaženju prepreka prilikom reintegracije u zajednicu.

Vijeće Europe u okviru Europskih probacijskih pravila definira pojam *resettlement* kao pozitivan proces reintegracije zatvorenika u zajednicu, koji započinje s početkom izvršavanja kazne zatvora uključivanjem u rehabilitacijske programe tretmana, a odnosi se na zatvorenike koji su uvjetno otpušteni iz zatvora te su i dalje dužni ispunjavati određene obveze, a

neispunjavanje istih može rezultirati povratkom u zatvor. S druge strane pojam *aftercare* obuhvaća proces reintegracije otpuštenog zatvorenika u zajednicu kroz dobrovoljnu uključenost u planirane i konstruktivne programe pomoći i zaštite nakon otpusta (Council of Europe, 2010). Fox i sur. (2005, prema Maloić 2020) pojam *aftercare* definiraju zapravo kao paket podrške koji treba biti pripremljen kada zatvorenik završi tretmanski program i odsluži kaznu te se vraća u zajednicu.

Décarpes i Durnescu (2014, prema Maloić, 2020) govoreći o pojmu *resettlement*, opisuju kako on obuhvaća sve programe i intervencije pomoći osobi s ciljem prevladavanja prepreka u procesu reintegracije. Posebno ističu značaj uključivanja u programe tretmana (tijekom izdržavanja kazne zatvora) vezane uz promjenu razmišljanja i ponašanja, radno osposobljavanje i zaposlenje, programe liječenja od ovisnosti i sl., kao i osiguranje hrane, smještaja i materijalnog dohotka po izlasku iz zatvora.

U njemačkoj literaturi kao istoznačnica pojmu *re-entry* koristi se pojam *Übergangmanagement* koji obuhvaća sve aktivnosti u koje je zatvorenik uključen tijekom izdržavanja kazne, u okviru procesa otpusta i supervizije nakon otpusta (Maloić, 2020).

U austrijskom zakonodavstvu koriste se pojmovi *resettlement* ili *rehabilitation* vezano uz povratak osoba s izdržavanje kazne u zajednicu. Navodi se kako bi zatvorenici tijekom izvršavanja kazne trebali promijeniti ponašanje kako bi ono bilo u skladu s normama te izaći iz zatvora ili kaznionice „prilagođeni“ kako bi se mogli reintegrirati u zajednicu (Bruckmüller, 2019).

Pojmovi koji se koriste u američkoj literaturi su *release planning* te širi pojam *reentry planning* koji obuhvaća dugotrajniji proces koji započinje u trenutku početka izvršavanja kazne i traje nakon odsluženja s ciljem da se dugotrajno prevenira recidivizam. S druge strane pojam *release planning* predstavlja zapravo uži dio pojma *reentry planning* te fokus stavlja na prevenciju recidivizma u trenutku otpuštanja s izvršenja kazne zatvora te u danima (tjednima) koji slijede (La Vinge, Davies, Palmer, Halberstadt, 2008). Autori primjer razlikovanja ovih pojmova objašnjavaju kroz zaposlenje navodeći kako pojam *reentry planning* u tom smislu obuhvaća pristup edukacijama te razvoj vještina potrebnih za određeno zanimanje tijekom izvršavanja kazne, dok pojam *release planning* u tom smislu obuhvaća zadovoljavanje kratkoročnih potreba osobe u pronalasku posla nakon otpuštanja s izdržavanja kazne koristeći procjene, resurse i vještine razvijene tijekom izvršenja kazne zatvora (La Vinge i sur., 2008).

U stručnoj i znanstvenoj literaturi u Republici Hrvatskoj vezano uz ovu temu najčešće se koriste pojmovi *poslijepenalnog/ne* i *postinstitucijskog/ne prihvata, tretmana, zaštite, pomoći* ili *posttretmanske zaštite*, odnosno *posttretmana*. U znanstvenoj literaturi vezanoj uz ovu temu susrećemo se također s pojmovima pripreme za otpust i pomoć poslije otpusta. U literaturi se ovi pojmovi sadržajno opisuju kroz propisane obveze kaznionice ili zatvora da organizira pripremu zatvorenika za otpuštanje u suradnji sa svim relevantnim ustanovama i organizacijama koje se bave poslovima pomoći nakon otpusta. Knežević (2008, prema Maloić 2020) definira pojmove *postpenalne zaštite i pomoći* kao najšire oblike (van)institucijskog djelovanja koji uključuju sve oblike programa i tretmana ponuđenih osobi tijekom izdržavanja kazne, kao i nakon izlaska iz kaznenog tijela, dok pojam *postpenalnog prihvata* definira kao uži dio navedenih pojmova koji obuhvaća postupke kao pružanje smještaja i materijalne pomoći i sl. po izlasku iz kaznenog tijela. Nadalje, isti autor navodi kako pojam *postpenalni tretman* obuhvaća uključivanje u razne programe tretmana, npr. liječenje od ovisnosti ili sl., po izlasku iz kaznenog tijela. Zakonom o izvršavanju sankcija koji je bio na snazi do 2021. (128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13, 98/19) bilo je propisano otpuštanje osuđenih osoba i postpenalna pomoć. U Zakonu o izvršavanju kazne zatvora koji je danas na snazi pojam postpenalne pomoći više se ne spominje (NN 14/21). Također, prvim Zakonom o probaciji (NN 153/09, prema Maloić, 2020) iz 2009. godine kao jedan od poslova probacijskog službenika navedena je priprema i prihvata poslije otpusta, no u kasnijim Zakonima o probaciji iz 2013. i 2018. navedeni posao nije više propisan u okviru probacijskih poslova.

Autori McNeill i Graham (2019) pažnju skreću na korištenje re-riječi (re-settlement, re-habilitation, re-entry i sl.) te daju kritiku da navedene riječi impliciraju kako je osuđenik bio integriran, smješten i osposobljen za život u skladu s društvenim pravilima i normama prije počinjenja kaznenog djela i odlaska na izvršenje kazne zatvora te da je izazov preoblikovati ga i ponovno smjestiti u taj socijalni poredak. Autori naglašavaju kako je u navedenom problematično to što je fokus na počinitelju i njegovim postupcima, dok se zanemaruje šira slika socijalne okoline koja ima vrlo važan utjecaj u oblikovanju osoba i njihova ponašanja.

Kao što je vidljivo iz svega ranije navedenog, kada govorimo o temi poslijepenalne zaštite u raznim zemljama Europe i svijeta, koriste se razni pojmovi ponekad kao sinonimi, a ponekad isti pojam podrazumijeva različita značenja što može dovesti do nejasnoća oko korištenja određenog pojma. No, neovisno o pojmu koji se koristi, cilj koji se nastoji postići je zapravo u

suštini svih pojmova jednak, a to je prevencija ponovnog počinjenja kaznenog djela kroz pružanje raznih usluga i pomoći kako bi socijalna reintegracija osoba otpuštenih s izdržavanja kazne zatvora bila što uspješnija. I u hrvatskoj, kao i stranoj literaturi, kada govorimo o temi poslijepenalne zaštite, naglasak je na važnosti rehabilitacijskog rada sa zatvorenicima tijekom izvršavanja kazne zatvora kako bi se osoba pripremila za život na slobodi u skladu s društvenim pravilima i normama kao i važnosti strukturirane pomoći pri postupnoj socijalnoj reintegraciji osobe u zajednicu po izlasku iz kaznenog tijela.

Sumirajući navedeno, pojam poslijepenalne zaštite može se koristiti kao krovni pojam za sve navedene pojmove poput tretmana, prihvata, pomoći, koji fokus stavljaju na počinitelja, dok pojam zaštite obuhvaća šire tumačenje u smislu zaštite počinitelja, njegove obitelji, žrtava (postojećih i potencijalnih) kao i zajednice u cjelini.

5. ZNAČAJ POSLIJEPENALNE ZAŠTITE

U posljednjem desetljeću posebna pažnja u kriminologiji pridaje se pitanjima koja se bave mogućnostima poboljšanja tranzicije i reintegracije osoba koje su otpuštene s izdržavanja kazne u zajednicu. Dünkel, i sur. (2019) kao jedan od razloga navode pojavu, koja posebice dolazi do izražaja u Sjedinjenim Američkim Državama, masovnog otpuštanja prijestupnika nakon izdržanih kazni, koja je direktno posljedica događaja prošlog stoljeća kada je pod utjecajem Martinsonovog rada napušten koncept tretmana počinitelja te se ponovno zagovarao retributivni model izdržavanja kazne, što je značilo duže kazne za veći broj prijestupnika. Prison Fellowship, nevladina organizacija koja nastoji pomoći osobama koje su otpuštene nakon izdržane zatvorske kazne, navodi kako se svake godine u SAD-u otprilike 700 000 osoba otpusti iz zatvora, što je otprilike jednako 2000 osoba dnevno koje se vraćaju u zajednice diljem zemlje (Prison Fellowship, 2017). Iako u Europi pojava masovnog zatvaranja prijestupnika nije dosegla razmjere kao u SAD-u, Dünkel i sur. (2019) navode kako je u nekim europskim državama, npr. Engleska, Belgija, Nizozemska i Španjolska, došlo do značajnijeg porasta zatvoreničke populacije.

Kao temeljna svrha ulaganja u učinkovite programe poslijepenalne zaštite, uz naglasak na reintegraciju počinitelja, smatra se smanjenje rizika za recidivizam kao i povećanje sigurnosti zajednice. Izricanje zatvorske kazne i zatvaranje ne socijalizira osobe, odnosno proces mijenjanja zatvorenikove ličnosti i ponašanja ne događa se samo kao posljedica oduzimanja slobode na određeno vrijeme. Zbog navedenog se naglašava važnost poslijepenalne zaštite usmjerene na dugoročne ciljeve reintegracije osoba u zajednicu što ima dugoročnu korist za društvo u cjelini u vidu prevencije činjenja kaznenih djela.

Uz naglasak prvenstveno na socijalnoj reintegraciji, restriktivne mjere zatvaranja, nadzora i praćenja u kombinaciji s pružanjem tretmana i raznih usluga mogu smanjiti rizik od ponovnog počinjenja kaznenog djela. Također, istraživanja ukazuju da, dugoročno gledano, koristi programa poslijepenalne zaštite nadmašuju troškove provođenja programa i usluga rehabilitacije (Maloić, 2020).

Zatvorenici se nalaze među najviše marginaliziranim i socijalno isključenim društvenim skupinama, većina njih je i prije dolaska u zatvor vrlo često suočena s raznim socijalno-patološkim problemima, npr. loše obiteljske veze, zdravstveni problemi, slabe socijalne i radne vještine i sl. S obzirom na to da je povratak zatvorenika u zajednicu

neizbježna posljedica zatvaranja, pri izlasku iz kaznenog tijela postoji značajan rizik da će se socijalna isključenost, tj. marginalizacija nastaviti zato što su osobe često suočene s poteškoćama reintegracije te diskriminacijom na tržištu rada (Mataija, 2014).

Strukturirani programi u koje su zatvorenici uključeni tijekom izvršavanja kazne zatvora za cilj imaju pripremu zatvorenika za socijalnu reintegraciju po izlasku iz kaznenog tijela, no unatoč navedenim pripremama nužno je određeno razdoblje prilagodbe na svijet izvan kaznenog tijela, što pogotovo dolazi do izražaja kod duljih zatvorskih kazni. Otpušteni zatvorenici vrlo često se suočavaju s brojnim osobnim i birokratskim problemima kao što su npr. neznanje o dostupnim pravima, kome i gdje se obratiti za pomoć, problemi zaposlenja, pronalaska adekvatnog smještaja i sl., što znatno otežava socijalnu integraciju.

Dünkel i sur. (2019) navode da je rizik za recidivizam najveći kada je osoba tek otpuštena s izdržavanja kazne te da najviše počinitelja, ako počine ponovno kazneno djelo, to učini u prvih godinu dana od otpusta s izdržavanja kazne. Razlozi za to su brojni, a proizlaze iz etiketiranja bivših osuđenika što znatno otežava socijalnu integraciju u svim sferama života pogotovo potragu za poslom te vezano uz to ostvarenje ekonomske stabilnosti, nedostatka strukturirane rutine, nedostatka podrške okoline i sl. Autori sugeriraju kako se navedene činjenice često koriste kao dokaz da rehabilitacija i reintegracija pojedinca u zajednicu nakon otpuštanja s izdržavanja kazne često nije uspješna. S druge strane, meta-analize i druga evaluacijska istraživanja rehabilitacijskih programa i strategija pokazuju da programi organizirane tranzicije iz zatvora u zajednicu, koji obuhvaćaju pravovremenu pripremu za otpust i pomoć osobama prilikom tranzicije, značajno smanjuju rizik od ponovnog počinjenja kaznenog djela i poboljšavaju socijalnu reintegraciju. Stoga iako statistika pokazuje da je stopa recidivizma visoka nakon izlaska iz zatvora, to nije razlog za napuštanje rehabilitacije, već dokaz potrebe za organiziranom sustavnom pomoći i skrbi osobama u poslijepenalnom razdoblju kako bi reintegracija bila uspješna.

Nakon izlaska iz kaznenog tijela pojedinci se najčešće vraćaju u istu nepromijenjenu sredinu te su izloženi istim negativnim (i pozitivnim) utjecajima kao i prije. Mikšaj (1982) je istraživala povezanost kriminalne aktivnosti osoba u poslijepenalnom periodu s određenim oblicima socio-patološkog ponašanja. Rezultati istraživanja ukazuju na postojanje povezanosti socijalno-patološkog ponašanja, pogotovo skitnje, besposličarenja i agresivnosti te kriminalnog ponašanja, odnosno recidivizma u poslijepenalnom periodu. Tijekom služenja kazne zatvora osobe kroz tretman mijenjaju svoje ponašanje i stavove kako bi oni bili u skladu s društvenim zakonima i normama, no održavanje tih pozitivnih promjena i socijalna

reintegracija je otežana ako se pojedinac vraća u istu sredinu u kojoj su isti negativni društveni utjecaji i rizici koji su i prethodili počinjenju kaznenog djela.

Uz negativan utjecaj sredine treba istaknuti i stigmatizaciju osoba koje su izdržavale kaznu zatvora kao rizičan čimbenik. Osobe u poslijepenalnom razdoblju su na neki način definirane kao delinkventi, tj. kriminalci od okoline kao i relevantnih institucija što često izaziva jači otpor prema legitimnim društvenim normama te učvršćivanje negativnih stavova i društvenih vrijednosti (Mikšaj, 1982). Zbog stigmatizacije koja je posljedica „etikete“ bivšeg zatvorenika, socijalna integracija znatno je otežana, što za posljedicu ima otežan pronalazak posla što pak rezultira manjkom strukturirane rutine i ekonomske stabilnosti što posljedično često dovodi do ponovnog počinjenja kaznenog djela (Dünke i sur., 2019).

Čimbenici koji dokazano doprinose povećanju rizika od recidivizma obuhvaćaju osobno i društveno štetne obrasce razmišljanja i ponašanja, niski stupanj obrazovanja i vezano uz to ograničene mogućnosti zaposlenja te nedostatno radno iskustvo ili nezaposlenost, neadekvatnost smještaja, zloupotreba droga, psihičke poteškoće, nerazvijenost socijalnih vještina, narušeni obiteljski odnosi, stigma okoline... Stoga, za utjecanje na smanjenje recidivizma nužnim se ističe uključivanje osobe u odgovarajući program tretmana za vrijeme izvršavanja kazne zatvora te ponuda programa i usluga podrške osobama koje su otpuštene s izdržavanja kazne u procesu reintegracije u zajednicu. Ističe se ideja sveobuhvatnog pristupa gdje su napori usmjereni na zatvorenika i unutarnje procese povezane s promjenom, uz uključivanje svih institucija, organizacija i svih koji mogu pridonijeti uspješnoj reintegraciji u zajednicu nakon izlaska iz zatvora (Maloić i Jandrić Nišević, 2020).

Na poslijepenalnu zaštitu bi se zapravo moglo gledati kao jednu od mjera tercijarne prevencije kriminaliteta koja obuhvaća brzi i efikasan tretman s jedne strane te sprječavanje recidivizma u poslijepenalnom periodu s druge strane. Može se zaključiti da osobe otpuštene s izdržavanja kazne zatvora, u poslijepenalnom periodu zahtijevaju pažljivo praćenje i druge oblike pomoći. Ako je praćenje dosljedno, relativno je lako detektirati pojavu socijalno-patoloških ponašanja te pravovremeno reagirati kako bi se prevenirao recidivizam (Mikšaj, 1982).

Maloić (2020) sintetizirajući radove više autora analizira potrebu za poslijepenalnom zaštitom kroz više područja:

1. negativni učinci služenja kazne zatvora na zatvorenika kao i njegovu obitelj
2. karakteristična obilježja zatvorske populacije
3. izazov reintegracije u zajednicu nakon otpusta iz kaznenog tijela

4. učinak neuspjele reintegracije na pojedinca kao i društvo u cjelini.

Kada govorimo o negativnim učincima zatvaranja, navedeno posebno dolazi do izražaja kod dužih zatvorskih kazni, a očituje se kroz gubitak zaposlenja, stambenog prostora, osobne imovine, ali i gubitka ili narušavanja obiteljskih i drugih bliskih odnosa i socijalnih veza. Nadalje, oduzimanje slobode može biti šok za osobu te posljedično može doći do teškoća vezanih uz mentalno zdravlje. Važno je spomenuti i proces prizonizacije, odnosno negativne socijalizacije na zatvorske uvjete što dodatno otežava rehabilitaciju i kasniju socijalnu reintegraciju osoba u zajednicu. Također, zatvaranje kod nekih osoba može izazvati osjećaj odbacivanja od društva što rezultira otporom osobe i internalizacijom antisocijalnih normi i vrijednosti prisutnih u zatvorskom okruženju. Istraživanja pokazuju da se identifikacija s kriminalnim vrijednostima povećava sukladno povećanju vremena provedenog u zatvoru, što kao posljedicu ima više poteškoća prilikom socijalne reintegracije po izlasku iz kaznenog tijela. Važno je naglasiti kako učinci zatvaranja ne djeluju samo na zatvorenika, već i djecu, članove obitelji te sve osobe povezane sa zatvorenom osobom. Zatvaranje je traumatičan događaj za članove obitelji zato što može prouzročiti financijsku ugroženost, ako je osoba koja služi kaznu zatvora radom osiguravala materijalnu stabilnost, gubitak emocionalne podrške te izolaciju zbog socijalne stigme vezane uz zatvaranje člana obitelji.

Govoreći o karakterističnim obilježjima zatvorske populacije, zatvorenici i prije izdržavanja kazne zatvora često samo marginalno ili djelomično sudjeluju u socijalnom, političkom i ekonomskom životu zajednice. Kao razlozi tome navode se češće prisutne teškoće u mentalnom zdravlju, kao i drugi zdravstveni problemi, niža razina obrazovanja, kao i nerazvijene vještine za rad, zlouporaba droga i alkohola, slabije razvijene interpersonalne vještine, obiteljska disfunkcionalnost, kao i iskustvo fizičkog ili emocionalnog nasilja, što za posljedicu ima teže upravljanje emocijama te drugačije kognitivno funkcioniranje, neadekvatno stanovanje i ekonomsku stabilnost i sl. što može uzrokovati iskustvo socijalne isključenosti i marginalizacije te posljedično, može dovesti do ranog uključivanja u kriminalne aktivnosti (Maloić, 2020).

Vezno uz izazove reintegracije počinitelja u zajednicu po izvršenju kazne zatvora, proces prilagodbe u prvim danima (tjednima) otpusta i reintegracija u zajednicu sve se više ističe kao kritično razdoblje kada je rizik za recidivizam povišen. Razlog tome su brojne teškoće prilagodbe koje se mogu javiti, poput osjećaja gubitka i dezorijentiranosti zbog gubitka strukturiranosti koja je temelj života u kaznenom tijelu, osjećaja straha od susreta s poznanicima koji je uvjetovan osjećajima srama i krivnje, problemi s pronalaskom zaposlenja, izostanak podrške obitelji i okoline i sl. Skupština Vijeća Europe (2006, prema Maloić, 2020)

kao glavne uzročne čimbenike recidivizma navodi neuspješnu organizaciju značajnije pomoći zatvorenicima u pronalasku zaposlenja i smještaja po izlasku iz kaznenog tijela, nedostatnost programa obrazovanja i programa radnog osposobljavanja, manjak obiteljske podrške i društvene predrasude.

Kako bi se nadišli izazovi reintegracije, osobe koje su otpuštene iz kaznenog tijela uobičajeno trebaju pomoć i podršku vezano uz promjenu stavova, razmišljanja i ponašanja (kao i održavanje navedenih promjena), snalaženje u pristupu zdravstvenim, socijalnim i drugim relevantnim pravima i uslugama, kao i pristup programima liječenja ovisnosti, pronalazak smještaja i zaposlenja te pomoć i podršku u nadilaženju obiteljskih poteškoća.

Izostanak ili manjak komunikacije i koordinacije unutar zatvorskog sustava, ali i zatvorskog s drugim relevantnim sustavima, za posljedicu ima otpust zatvorenika s izdržavanja kazne bez povezivanja s dostupnim uslugama pomoći i podrške u zajednici na koje osoba ima pravo, a koje često ne može samostalno ostvariti zbog izostanka informiranosti što je stavlja u situaciju povećanog rizika za recidivizam zato što potrebe ne zna zadovoljiti tražeći pomoć od legalnih servisa i institucija.

Govoreći o važnosti poslijepenalne zaštite, autorice Koller-Trbović i Mirosavljević (2005, prema Maloić, 2020) naglašavaju kako nastavak pomoći i podrške osobi u poslijepenalnom razdoblju predstavlja posljednju „kariku u lancu“ interventnih mjera usmjerenih na redukciju kriminalnog ponašanja, a neadekvatan pristup i propusti prilikom poduzimanja ovih mjera za posljedicu mogu imati poništenje pozitivnih postignuća prethodno primjenjivanih mjera. Stoga neuspješna reintegracija zatvorenika u zajednicu predstavlja neuspjeh cjelokupnog izvršavanja kazne zatvora. Također, povjerenje građana u kaznenopravni sustav i njegovu funkcionalnost umanjuje se svakim ponovnim kriminalnim ponašanjem bivših zatvorenika zato što se na recidivizam gleda kao na neuspjeh rehabilitacije i tretmana počinitelja (jedan od temelja svrhe izvršenja kazne zatvora) što zajedno dovodi do nesigurnosti u društvu. Otpuštene osobe su suočene sa složenim izazovima koje trebaju nadići s ciljem uspješne socijalne reintegracije, a rizik za zajednicu raste ako se osobe otpuštaju bez adekvatne pripreme, podrške, pomoći i supervizije. Ured za droge i kriminal UN-a (2012, prema Maloić, 2020) kao najbolji i najisplativiji način mogućnosti prevencije recidivizma ističe implementaciju mjera koje za cilj imaju osiguranje učinkovite reintegracije zatvorenika u zajednicu zato što neuspjeh na ovom području za posljedicu ima značajne troškove vezane uz istragu, kazneni progon, suđenje te troškove vezane uz zatvaranje kao i troškove vezane uz žrtve i zajednicu.

6. ČIMBENICI POSLIJEPENALNE ZAŠTITE ZA VRIJEME IZDRŽAVANJA KAZNE ZATVORA

Priprema zatvorenika za izlazak iz zatvora i reintegraciju u društvo trebala bi započeti s početkom izvršavanja kazne zatvora kroz uključivanje u strukturirane i korisne aktivnosti tretmana koje za cilj imaju modifikaciju štetnih ponašanja, razmišljanja i stavova te razvoj vještina i pozitivnih obilježja ličnosti koje se smatraju ključnim preduvjetom za uspješnu reintegraciju u zajednicu po izlasku iz zatvora (Mejovšek, 2002).

U okviru Standardnih minimalnih pravila UN-a za postupanje sa zatvorenicima (United Nations, 2016) i Europskih zatvorskih pravila (Council of Europe, 2006) naglasak je posebno stavljen na osiguranje mogućnosti za razvoj vještina i osobnih odnosa radi reintegracije zatvorenika u društvo nakon otpusta te smanjenje vjerojatnosti recidiva. Pravila jasno propisuju nužne elemente za učinkovito izvršenje kazne zatvora s ciljem socijalne reintegracije, od kojih je Maloić (2020) izdvojila najvažnije:

- život u zatvoru treba biti organiziran na način da je što sličniji pozitivnim aspektima života izvan zatvora
- nužno je razvijati i poticati suradnju zatvora s organizacijama civilnog društva i vanjskim pružateljima socijalnih usluga
- nužno je zatvorenicima osigurati obrazovanje te stručno ili radno osposobljavanje, tretmanske programe i aktivnosti za okupaciju
- nužna je priprema zatvorenika za otpust u smislu osiguranja identifikacijske i druge dokumentacije te pomoć u pronalaženju smještaja i zaposlenja.

U Republici Hrvatskoj, osobama koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora nudi se mogućnost uključivanja u opće i posebne programe tretmana, kao i edukativno-razvojne programe. Općim programom tretmana obuhvaćena su područja izobrazbe zatvorenika, rada i organizacije slobodnog vremena, dušobrižništva i vjeroispovijesti, podrške očuvanju obiteljski odnosa te pripreme za otpust; sudjelovanje u općim programima tretmana omogućeno je svim zatvorenicima u kaznenim tijelima. U posebne programe tretmana uključuju se specifične skupine zatvorenika, homogene prema određenim obilježjima, te za cilj imaju otklanjanje specifičnih rizičnih čimbenika s ciljem prevencije recidivizma. Uz opće i posebne programe tretmana, postoji mogućnost uključivanja zatvorenika u

edukativno-razvojne programe koji fokus stavljaju na usvajanje raznih socijalnih i životnih vještina s ciljem unapređenja kvalitete života.

Uključivanje u navedene programe tretmana tijekom izdržavanja kazne zatvora za cilj ima promjenu ponašanja, stavova i ličnosti počinitelja kaznenih djela kako bi osoba po izvršenju kazne zatvora bila spremna za život na slobodi u skladu sa zakonima i društvenim pravilima.

Općenito govoreći, tretman obuhvaća sve postupke usmjerene prema zatvorenicima s ciljem njihove rehabilitacije i resocijalizacije. Za svakog pojedinca koji izdržava kaznu zatvora obavezno se donosi pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora koji se temelji na individualnim kriminogenim rizicima i s rizicima povezanim tretmanskim potrebama svakog zatvorenika. Pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora obuhvaća pedagoške, psihološke, zdravstvene, socijalne, radne i sigurnosne postupke koji se poduzimaju spram osobe s ciljem ostvarenja svrhe kazne zatvora (Uprava za zatvorski sustav, 2020).

Priprema zatvorenika za otpust obuhvaća uključivanje u opće, posebne i edukativno-razvojne programe, ali i individualno savjetovanje ako za to postoji potreba. Donošenjem pojedinačnog programa izvršenja kazne zatvora za svakog pojedinca i uključivanjem osoba u razne programe tretmana tijekom služenja kazne osigurana je individualizacija kazne kako bi se adekvatno odgovorilo na sve probleme i potrebe osoba. Uključivanje zatvorenika u sve navedene aktivnosti tijekom izdržavanja kazne zatvora za cilj ima pripremu osobe za otpust uz smanjenje rizika od recidivizma i povećanje uspješnosti socijalne reintegracije.

Opći programi tretmana provode se u kaznenom tijelu interdisciplinarno, odnosno suradnjom odjela tretmana s odjelima osiguranja, odjelima za rad i strukovnu izobrazbu te odjelima zdravstvene zaštite. Općim programima obuhvaćena je izobrazba, rad i organizacija slobodnog vremena zatvorenika te programi pripreme za otpust i socijalnu integraciju, uključujući i pružanje pomoći nakon otpusta koji su usmjereni na održavanje kontakata i odnosa s obitelji, suradnju s tijelima državne vlasti, ustanovama i udrugama koje se bave područjem resocijalizacije, odnosno ponovnog uključivanja zatvorenika u život na slobodi nakon izdržane kazne (Uprava za zatvorski sustav, 2020).

6.1. Izobrazba zatvorenika i maloljetnika

Kaznene ustanove dužne su organizirati opismenjavanje za sve osobe, neovisno o dobi te nastavak izobrazbe radi završavanja osnovne škole za osobe do 21. godine. Izobrazba se ostvaruje u suradnji s vanjskim obrazovnim ustanovama te je predviđena i određena

pojedinačnim programom izvršavanja kazne zatvora s ciljem kvalitetnije kasnije reintegracije u zajednicu (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 128/99).

Također, u ustanovama se organizira srednjoškolska izobrazba za određena zanimanje te osposobljavanje (prekvalifikacija) za određena pomoćna zanimanja i pohađanje raznih tečajeva. Izbor osposobljavanja i srednjoškolskog obrazovanja ograničen je mogućnostima kaznene ustanove te brojem verificiranih programa te se najčešće radi o jednostavnijim zanimanjima s naglaskom na praktičnom dijelu nastave. Nadalje, na zahtjev se može omogućiti nastavak započete izobrazbe na razini srednje, više ili visoke škole na vlastiti trošak osobe, ako je moguće navedeni program uskladiti sa sigurnosnim uvjetima (Uprava za zatvorski sustav, 2020).

Važno je napomenuti da iz potvrda o završenom osposobljavanju te svjedodžbama o završenom obrazovanju ne smije biti vidljivo da su iste stečene tijekom izvršavanja kazne zatvora (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 128/99).

Tijekom 2019. godine u kaznenim ustanovama provodio se „Projekt resocijalizacije ovisnika o drogama koji su završili neki od programa odvikavanja od ovisnosti i rehabilitacije u terapijskoj zajednici ili zatvorskome sustavu, te ovisnika koji su u izvanbolničkom tretmanu i duže vrijeme stabilno održavaju apstinenciju i pridržavaju se propisanog načina liječenja“ u sklopu kojega se provodilo stručno osposobljavanje sudionika projekta. U 20 kaznenih tijela za sudjelovanje je bilo zainteresirano 18 zatvorenika, od kojih je nakon obavljenih liječničkih pregleda samo 10 zadovoljilo uvjete za sudjelovanje. Stručno osposobljavanje započeto je za zanimanja keramičar-oblagač (6 zatvorenika) te tehniku sitotiska (4 zatvorenika) (Uprava za zatvorski sustav, 2020).

Obrazovna struktura osoba koje su se nalazile na izdržavanju kazne zatvora tijekom 2020. pokazuje da je polovina od ukupno 4 408 zatvorenika sa završenom srednjom školom, no s druge strane 78 osoba bilo je bez školske izobrazbe, 443 osobe (10 %) nisu imale završenu osnovnu školu, a 155 osoba nije imalo završenu obrtničku ili srednju školu. Prema podacima iz 2020. razne obrazovne programe završilo je 129 osoba, dok je 31 osoba prekinula upisani program obrazovanja (Uprava za zatvorski sustav, 2021).

Uz osiguranje pozitivnog okruženja za učenje kaznena tijela nude zatvorenicima način da iskoriste svoje vrijeme tijekom izdržavanja kazne nudeći uključivanje u obrazovne programe i programe prekvalifikacije te da nadiđu prepreke vezane uz nedostatak znanja i vještina s ciljem unaprjeđenja kasnijih mogućnosti zaposlenja. Prema navedenim podacima vidljiva je

loša obrazovna struktura među zatvorenicima te izostanak interesa za uključivanje u ponuđene programe obrazovanja i osposobljavanja.

Obrazovanje je važno zato što njime stječemo potrebna znanja, vještine i kvalifikacije za uključivanje na tržište rada. Također, važno je napomenuti da su zatvorenici vrlo često ispali iz obrazovnog sustava zbog čega su nisko kvalificirani te im se znatno smanjuju mogućnosti kasnijeg zaposlenja. Iako u tretmanu i rehabilitaciji počinitelja obrazovanje vrlo često ima indirektnu ulogu, ono može poticati zatvorenike da na dobar način iskoriste svoju kaznu, nadiđu prepreke vezane uz učenje i vještine i unaprijede mogućnost zapošljavanja te promjene osobne stavove (Hawley, Murphy i Souto-Otero, 2013).

Vijeće Europe je 1990. objavilo dokument „Edukacije u zatvoru“ u kojem je istaknuto kako edukacije trebaju biti osigurane u homogenim grupama gdje su zatvorenici slični po dobi i mogućnostima za učenje te da spektar ponuđenih edukacija mora biti što širi (Mataija, 2014).

Hawley i sur. (2013) navode neke od izazova stvaranja pozitivnog okruženja za učenje unutar kaznenog tijela, a to su vrlo često prenapučeni zatvori (u prosjeku popunjenost zatvora u zemljama članicama u EU iznosi 105 %), činjenica da je zatvorska populacija sve više različita (npr. u Grčkoj i Belgiji više od 40 % zatvorenika su stranci) kao i činjenica da sami zatvorenici nisu zainteresirani za uključivanje u obrazovne procese.

Iako ne postoje točni podaci, Hawley i sur. (2013) navode da među ukupnom zatvorskom populacijom u EU značajna većina ima loše razvijene vještine te da ne postoji zainteresiranost zatvorenika za uključivanje u obrazovanje. Navedeno potvrđuje činjenica da je 15 od 20 europskih zemalja izvijestilo da manje od četvrtine zatvorenika sudjeluje u programima edukacije i osposobljavanja. Autori navode Njemačku kao jednu od iznimaka gdje prema statistikama 50-75 % zatvorenika sudjeluje u programima obrazovanja i osposobljavanja.

Navedeno se može objasniti činjenicom da mnogi zatvorenici imaju negativno prethodno iskustvo obrazovanja te su vrlo često ispali iz obrazovnog procesa zbog čega im je nužno osigurati mogućnost obrazovanja unutar kaznenog tijela te na taj način pružiti „drugu šansu“.

Jedna od prepreka ostvarenja obrazovanja zatvorenika je ta da stručno osposobljavanje ili prekvalifikacije za zanimanja koja se nude u kaznenim tijelima ne odgovaraju tržištima rada (Mataija, 2014). Navedeno je vidljivo i u Republici Hrvatskoj gdje se u kaznenim ustanovama provode stručni programi osposobljavanja za uske profesionalne profile s nužnošću za prilagodbom potrebama suvremenog tržišta rada.

Postoje brojni načini na koji se privlačnost, kvaliteta i efikasnost obrazovnih programa unutar kaznenih tijela može poboljšati. Prvenstveno, poboljšanjem suradnje unutar zatvora kako bi se stvorila pozitivna radna klima, ali i suradnje zatvora s organizacijama civilnog društva i lokalnim zajednicama kako bi se potpora obrazovanju unutar zatvora nastavila i u pooslijepenalnom razdoblju. Nadalje, implementacijom inovativnih metoda učenja koje naglasak stavljaju na učenika i izgradnju njegova znanja i iskustva također bi se mogla povećati zainteresiranost zatvorenika za uključivanje u obrazovne programe (Hawley i sur., 2013). Inovativne metode mogu uključivati informacijsko-komunikacijske tehnologije i učenje na daljinu čiji smo značaj i mogućnosti uvidjeli tijekom pandemije kada su kontakti uživo bili ograničeni. Neki od pozitivnih ishoda korištenja navedenih metoda uključuje proširenje mogućnosti programa obrazovanja kao i osiguranje mogućnosti nastavka obrazovnog procesa za zatvorenika kada promijeni kazneno tijelo u kojem izvršava kaznu zatvora (Hawley i sur., 2013).

Hawley i sur. (2013) kao primjer dobre prakse uvođenja edukacija iz područja informacijskih tehnologija navode primjer projekta iz Belgije koji se provodio 2010. Kroz program „E-učenje za zatvorenike“ zatvorenici su imali pristup internetu (inače nije dopušteno) u ograničenom dosegu – prvo pristup u knjižnici, a u kasnijoj fazi izvršavanja kazne i u ćelijama. Sudionici su imali pristup širokom rasponu tečajeva koji su se održavali putem interneta, a obuhvaćaju poboljšanje obrazovne razine općenito, kao i informatičkih kompetencija; mogućnost pregleda osobne sudske dokumentacije, pristup katalozima knjižnica te pristup telefonu za obavljanje poziva. Jedan od možda najvažnijih elemenata ovog projekta je fleksibilnost koja se ostvaruje kroz širok spektar ponuđenih tečajeva, ali i mogućnost da ih zatvorenik „pauzira“ i nastavi nekada kasnije tijekom izdržavanja kazne. Također, važno je napomenuti da su se isti takvi tečajevi nudili i drugim nezaposlenim osobama van zatvora te su rezultirali certifikatima što za posljedicu ima veću mogućnost kasnije reintegracije zatvorenika nakon izlaska iz zatvora.

Ovaj projekt također može poslužiti kao primjer dobre prakse za edukaciju zatvorenika koji služe kratkotrajnije kazne zatvora gdje tradicionalne metode edukacije i prekvalifikacije nisu primjenjive zbog kratkotrajnosti boravka osobe u zatvoru.

Korištenje navedenih inovativnih metoda zahtijeva također edukaciju osoblja i provoditelja obrazovnih programa koji razumiju zahtjeve i ograničenja provođenja edukacijskih i obrazovnih programa u zatvorskom sustavu.

S obzirom na oskudnost i zastarjelost programa osposobljavanja i prekvalifikacija u kaznenim tijelima u Republici Hrvatskoj navedeni primjeri dobre prakse mogli bi poslužiti kao primjer za inovaciju i razvoj postojećih programa kako bi se mogućnosti obrazovanja i zaposlenja zatvorenika poboljšale.

Zaključno, nužan je razvoj edukacijskih programa kojima će osobe koje se nalaze na izdržavanju kazne dobiti adekvatna znanja i vještine u skladu s potrebama tržišta rada kako bi se riješila prepreka niskokvalificiranosti i povećala konkurentnost na tržištu rada.

6.2. Rad i organizacija slobodnog vremena

Prema dostupnim podacima tijekom 2019. godine zatvori i kaznionice surađivali su s udrugama civilnog društva prilikom organizacije aktivnosti vezanih uz slobodno vrijeme zatvorenika i maloljetnika, a koje su se najčešće odnosile na sportsko-rekreativne, kulturne i vjerske događaje (Uprava za zatvorski sustav, 2020).

Od sportskih aktivnosti zatvorenici i maloljetnici bavili su se raznim sportovima te su organizirani različiti sportski turniri unutar i između kaznenih tijela te se također poticala suradnja s lokalnim sportskim klubovima u zajednici. Također, održana je i sportska tribina gdje su uspješni sportaši podijelili svoja životna i profesionalna postignuća. Što se tiče kulturnih događaja, organizirani su koncerti, kazališne predstave, susreti s književnicima, razna predavanja te tribine o aktualnim događajima kao i sudjelovanje u radu literarno-novinarskih, likovnih i glazbenih sekcija (Uprava za zatvorski sustav, 2020).

Prema dostupnim podacima tijekom 2020., zbog pandemije uzrokovane koronavirusom, suradnja kaznenih tijela s udrugama civilnog društva sa svrhom organizacije aktivnosti slobodnog vremena bila je znatno ograničena zbog provođenja mjera prevencije širenja bolesti (Uprava za zatvorski sustav, 2021).

Vezano uz provođenje slobodnog vremena, Jukić i Sabljo (2017) navode 3 funkcije slobodnog vremena u zatvoru: odmor od svakodnevnih zadataka i aktivnosti, razonoda koja povećava ispunjenost i osjećaj zadovoljstva te pozitivan razvoj ličnosti. Upravo zbog posljednje funkcije, pozitivnog razvoja ličnosti, na slobodno vrijeme u zatvoru se može gledati kao na alat resocijalizacije zbog čega je nužna njegova organizacija.

Prema Zakonu o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21), zatvoreniku je omogućen rad u skladu s njegovim zdravstvenim sposobnostima i znanjima te mogućnostima kaznenog tijela pri čemu organizacija rada mora biti što sličnija organizaciji rada na slobodi.

Što se tiče mogućnosti rada osoba koje se nalaze na izdržavanju kazne, nudi se mogućnost režijskog rada, odnosno obavljanja pomoćno-tehničkih poslova koji se najčešće odnose na čišćenje i održavanje urednosti prostorija i kruga kaznenog tijela, pomoćne poslove u praonici rublja, kuhinji, skladištu, zatvorskoj prodavaonici i sl. Nadalje, moguće je zaposlenje i u radionicama koje su organizirane u odjelima za rad i strukovnu izobrazbu u kaznenim tijelima gdje se obavljaju poslovi poljoprivrede, obrade metala i drva, ugostiteljstva, eksploatacije kamena, grafički poslovi i sl. Također, postoji i mogućnost obavljanja poslova temeljem ugovora između kaznenih tijela i vanjskih poslodavaca gdje su zatvorenici najčešće zaposleni na pomoćnim poslovima utovara-istovara, preseljenja, građevinskih radova, održavanja šuma i sl. (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 128/99; Uprava za zatvorski sustav, 2021).

Od naknade za rad zatvorenika, 30 % odvaja se kao obvezna ušteđevina, a ostalim dijelom naknade zatvorenik slobodno raspolaže (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/21).

Prema dostupnim podacima o radu zatvorenika i maloljetnika, ako usporedimo ukupan broj zaposlenih zatvorenika i maloljetnika u periodu od 2016. do 2020. godine, vidljivo je kako je broj zatvorenika i maloljetnika na radu tijekom izvršavanja kazne u padu. Ako konkretno usporedimo 2019. i 2020. godinu, pad iznosi -12 % (Uprava za zatvorski sustav, 2021).

Tijekom 2019. godine 70 % zatvorenika i maloljetnika (od 3366 osoba) nije bilo radno angažirano tijekom izvršavanja kazne. Od osoba koje su bile radno aktivne 58 % ih je bilo zaposleno na režijskim poslovima, 33 % u radionicama unutar kaznenih tijela, a 8 % na poslovima van kaznenog tijela (Uprava za zatvorski sustav, 2020).

Tijekom 2020. 74 % zatvorenika i maloljetnika (od 3364 osoba) nije bilo radno angažirano tijekom izvršavanja kazne. Od osoba koje su bile radno aktivne 62 % je bilo zaposleno na režijskom radu, 35 % u radionicama unutar kaznenih tijela, a 3 % na poslovima van kaznenog tijela (Uprava za zatvorski sustav, 2021).

U Izvješću o stanju rada kaznionica, zatvora i odgojnih tijela za 2020. godinu napomenuto je da je zaposlenje osoba na poslovima izvan kaznenih tijela bilo znatno ograničeno zbog provođenja preventivnih mjera širenja zaraze uzrokovane novim koronavirusom (Uprava za zatvorski sustav, 2021).

Uzelac, Šućur i Žakman-Ban (2008) vezano uz rad tijekom izdržavanja kazne, navode kako sudjelovanje u radnom procesu unutar kaznenog tijela može biti korisno prilikom adaptacije na zatvorsku zajednicu, ali i kasnije pridonosi uspješnijoj socijalnoj i radnoj reintegraciji po izlasku iz kaznenog tijela. Također, rad tijekom izdržavanja kazne zatvora pomaže u razvoju radnih navika i odgovornosti prema poslu, karakteristika koje su vrlo često nedovoljno razvijene u zatvoreničkoj populaciji.

Prema navedenim statističkim podacima vidljivo je da većinski dio zatvorske populacije nije radno angažiran, a oni koji jesu najčešće su zaposleni na režijsko-tehničkim poslovima u kaznionici. S obzirom da je legalno zaposlenje jedan od važnih pokazatelja uspješne socijalne integracije osoba i dovodi njihove afirmacije kao ravnopravnih članova društva, nužan je razvoj mogućnosti rada zatvorenika na relevantnijim poslovima za današnje potrebe tržišta rada, kao i razvoj mogućnosti rada na poslovima izvan kaznene ustanove s ciljem smanjenja socijalne isključenosti te povećanjem uspješnosti socijalne reintegracije po izlasku iz kaznene ustanove.

Hawley i sur. (2013) kao primjer dobre prakse zapošljavanja zatvorenika ističu program EQUAL „Inicijative europske zajednice“². Glavni cilj navedene inicijative bio je poboljšati mogućnosti zaposlenja bivših zatvorenika kroz pronalaženja inovativnih mogućnosti obrazovanja i osposobljavanja uz glavni fokus na osposobljavanje za rad u sferi informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

U sklopu programa odvijao se 121 projekt „Razvojna partnerstva“³ kojima su proširene mogućnosti obrazovanja i osposobljavanja u kaznenim tijelima, na način da su programi usklađeni s potrebama na tržištu rada te je strukovno osposobljavanje u kaznenom tijelu povezano sa osposobljavanjem na slobodi s ciljem olakšavanja zaposlenja u poslijepenalnom razdoblju.

Jedan od projekta Razvojnih partnerstva bio je „The REINSERT“ gdje su u 17 zatvora u Belgiji uveli široku ponudu mogućnosti obrazovanja kao dio općeg programa. U obrazovanje i osposobljavanje zatvorenika aktivno je bilo uključeno 28 centara relevantnih za navedeno područje. Posebno je bila značajna mogućnost povezivanja osposobljavanja za vrijeme izdržavanja kazne s (po potrebi) dodatnim prilikama za osposobljavanje van zatvora te pomoći sa zaposlenjem i reintegracijom u poslijepenalnom periodu (Hawley i sur., 2013).

² European Community Initiative

³ Development Partnerships

Nadalje, projekt „The ZUBILIS“ implementiran je u Njemačkoj od strane Razvojnih partnerstva u kojem se, kroz moderniziranje sadržaja obrazovanja i osposobljavanja zatvorenika te bliskom suradnjom s poslodavcima i ostalim akterima na tržištu rada, nastojala podići svijest o važnosti osposobljavanja zatvorenika za kasniju uspješnu socijalnu reintegraciju. Aktivnosti su bile grupirane u 3 područja: povećanje medijske pismenosti zaposlenika kaznenog tijela te razvoj kompetencija za provođenje edukacija; razvoj programa edukacije i osposobljavanja za zatvorenike te prilagodbe postojećih programa osposobljavanja kako bi se mogli provoditi u kaznenom tijelu; razvoj suradnje s relevantnim akterima izvan penalnog sustava, npr. agencijama za privremeno zaposlenje i istraživačkim agencijama s ciljem pomoći osobama otpuštenim s izdržavanja kazne u zaposlenju (Hawley i sur., 2013).

6.3. Posebni programi tretmana i edukativno-razvojni programi

Posebni programi tretmana namijenjeni su specifičnim skupinama zatvorenika, a cilj im je smanjiti rizik od recidivizma smanjenjem ili otklanjanjem utjecaja dinamičkih kriminogenih čimbenika. Prema Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda (Uprava za zatvorski sustav, 2020) u 2019. godini u kaznenim ustanovama provodili su se posebni programi: „...tretman ovisnika o alkoholu (TALK, KLA), tretman ovisnika o drogama (PORTOs, KLO), trening kontrole agresivnog ponašanja (ART), tretman počinitelja kaznenih djela seksualne prirode (PRIKIP), tretman počinitelja kaznenih djela u prometu, trening socijalnih vještina (JUS-TSV) i tretman počinitelja kaznenih djela s obilježjem nasilja (NAS), a kao pilot program prvi puta je primijenjen i 'Psihosocijalni tretman ovisnika o kockanju'“.

Također, uz posebne programe postoji mogućnost uključivanja zatvorenika u edukativno-razvojne programe kojima u fokusu nisu isključivo kriminogeni čimbenici, već usvajanje raznih socijalnih i životnih vještina radi unapređenja kvalitete života što može utjecati na uspješnost resocijalizacije nakon izdržane kazne. U 2019. godini u kaznenim ustanovama provodili su se edukativno-razvojni programi „Zatvorenik kao roditelj“, „Vozač – čimbenik sigurnosti u prometu“ te program psihosocijalne podrške zatvorenicima koji boluju od posttraumatskog stresnog poremećaja (Uprava za zatvorski sustav, 2020).

I opći i posebni programi tretmana te sudjelovanje u edukativno-razvojnim programima određuju se za svakog zatvorenika individualno u okviru pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora. Uz posebne programe koji se provode grupno, za zatvorenike kod kojih je

utvrđena potreba, postoji mogućnost uključivanja u individualni tretman koji obuhvaća različite psihosocijalne i socijalnopedagoške intervencije (Uprava za zatvorski sustav, 2020).

Uključivanje u posebne programe tretman tijekom izdržavanja kazne zatvora značajno je za poslijepenalnu zaštitu iz razloga što se navedenim programima tretmana utječe na smanjenje specifičnih rizičnih čimbenika i problema što za posljedicu ima smanjenje rizika od recidivizma u poslijepenalnom razdoblju. Značaj edukativno-razvojnih programa proizlazi iz njihove usmjerenosti na podržavanje snaga osobe te razvoj raznih znanja i vještina potrebnih za ostvarenje bolje kvalitete života nakon izlaska iz kaznenog tijela.

Kao što je ranije navedeno, priprema zatvorenika za socijalnu reintegraciju u zajednicu nakon izlaska iz zatvora trebala bi započeti već sa samim početkom izvršavanja zatvorske kazne te je u skladu s time nužno provedbu programa tretmana, i općih i posebnih, usmjeriti ka tome cilju (Décapres i Durnescu, 2014, prema Maloić, 2020).

6.4. Podrška očuvanju obiteljske povezanosti zatvorenika

S obzirom na to da boravak u zatvoru predstavlja izazov i teškoću zatvorenicima te često i njihovim obiteljima, pogotovo djeci čiji roditelji služe kaznu, činjenica je da izdržavanje kazne može ostaviti duboke posljedice na dobrobit i funkcioniranje obitelji. Očuvanje obiteljske povezanosti i kvalitetnih odnosa između zatvorenika i njegove obitelji tijekom izvršavanja kazne zatvora može značajno ublažiti negativne učinke zatvaranja te posljedično pozitivno utjecati na pripremu zatvorenika za socijalnu reintegraciju i život nakon izlaska iz kaznenog tijela u skladu s društvenim pravilima. Navedeno se nastoji ostvariti kroz redovne i kvalitetne obiteljske posjete uz mogućnost dodatnih intervencija po potrebi.

U 2019. godini provodio se Sporazum UNICEF-a i Ministarstva pravosuđa o suradnji s ciljem zaštite i unapređenja prava djece čiji se roditelji nalaze na izdržavanju kazne. U sklopu projekta omogućeni su video-posjeti djece sa zatvorenicima u 13 kaznenih tijela te su se provodile aktivnosti senzibilizacije službenika kaznenog tijela koji su u kontaktu s djecom zatvorenika koje su obuhvaćale teme poput pravnih mehanizama zaštite djece, izazova zatvorenika roditelja, dinamike roditeljskih odnosa, razvoja djeteta i sl. (Uprava za zatvorski sustav, 2020).

U 2020. godini Sporazumom su posebno uređeni namještajem (od čekaonica, prostora do kupaonice) i dodatno opremljeni prostori za dječje posjete materijalima prikladnim dobnim skupinama i didaktičkim igračkama u 6 zatvora (Rijeka, Varaždin, Gospić, Bjelovar, Šibenik,

Split) nakon što se u 2019. godini navedeno pokazalo veoma uspješno u kaznionici u Lepoglavi (Uprava za zatvorski sustav, 2021).

Prema dostupnim podacima za 2019. od 1580 zatvorenika roditelja, njih 640 imalo je barem jedan posjet maloljetne djece dok u 2020. od 1549 zatvorenika roditelja, njih 384 imalo je barem jedan posjet. U izvješću za 2020. navedeno je kako je broj smanjenja posjeta uvjetovan provođenjem mjera za suzbijanje pandemije, no da se iz tog razloga nastojalo kompenzirati održavanjem video-posjeta (Uprava za zatvorski sustav, 2020; Uprava za zatvorski sustav, 2021).

Kao što je ranije navedeno, očuvanje veza i odnosa zatvorenika s bliskim osobama tijekom izdržavanja kazne zatvora može značajno ublažiti posljedice zatvaranja po osobu, ali i po sve njemu bližnje osobe. Stoga je nužno poticati održavanje i očuvanje pozitivnih kontakata i odnosa između zatvorenika i njegove obitelji, djece i bližnjih kako bi prijelaz s izdržavanja kazne na život na slobodi bio što uspješniji.

6.5. Priprema za otpust

U kontekstu pripreme zatvorenika za otpust, kao što je ranije navedeno, ona bi trebala započeti s početkom izvršavanja kazne na način da se zatvorenik uključuje u razne programe tretmana kojima je cilj razvitak potencijala osobe te osjećaja osobne odgovornosti kroz razvoj raznih vještina potrebnih za kasniji život na slobodi u skladu s društvenim normama i zakonom.

Uz to kaznena tijela nastoje organizirati uvjete što sličnije općim životnim okolnostima kako bi se olakšala tranzicija pogotovo kroz poticanje na održavanje odnosa s bliskim osobama te suradnjom s nadležnim institucijama, udrugama i osobama koje se organizirano bave reintegracijom osoba otpuštenih s kazne zatvora (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 128/99).

Kazneno tijelo najkasnije 3 mjeseca prije završetka kazne nastoji intenzivirati postupak uključivanja osobe u pojedinačni/skupni savjetodavni rad gdje ju se upoznaje s njenim pravima i obvezama s ciljem pripreme za otpust. Tijekom savjetodavnog rada upoznaje ga se s pravima koja može ostvariti u centrima za socijalnu skrb te ga se motivira na aktivno traženje posla po izlasku (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/21, Uprava za zatvorski sustav, 2021).

6.6. Suradnja s nevladinim organizacijama

Zatvorski sustav surađuje s udrugama na provođenju aktivnosti i projekta koji se odnose na različita područja kao što su: razvoj životnih znanja i vještina zatvorenika i maloljetnika, kreativni razvoj, rad s ovisnicima o drogama i alkoholu te vezano uz to sudjelovanje u rehabilitaciji zatvorenika ovisnika te poslijepenalni prihvati i tretman ovisnika, podrška razvijanju i održavanju odnosa zatvorenika s obiteljima, a osobito djecom, psihosocijalna podrška te osobni rast i razvoj (Uprava za zatvorski sustav, 2020).

Prema Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2020. godinu (Uprava za zatvorski sustav, 2021) navedeno je kako zatvorski sustav kontinuirano surađuje s raznim udrugama civilnog društva prilikom provođenja poslova izvršavanja kazne zatvora s naglaskom na područja pružanja podrške rehabilitaciji i resocijalizaciji te organizacije poslijepenalne skrbi.

Temeljem natječaja tijekom 2019. u zatvorskom sustavu provodilo se 13 programa u suradnji s organizacijama civilnog društva: „Trening socijalnih vještina u zatvorskom sustavu“ udruge Ambidekster klub, „Ostavi ljutnju iza rešetaka“ Hrvatskog udruženja za bihevioralno-kognitivne terapije, „Psihosocijalni tretman ovisnika zatvorenika“ Udruge za kreativni socijalni rad, „Kreativni zatvori“ udruge Skribonauti, „Carpe diem – program potpore za život za vrijeme i nakon zatvora“ udruge Svijet kvalitete, „Obrazovanje u zatvorskom sustavu - pravo i prilika“ udruge Liga za prevenciju ovisnosti, „RE-Start“ Udruge za promicanje informatike, kulture i suživota, „Jačanje osobnih kapaciteta zatvorenika za uspješnu reintegraciju u društvo“ udruge Terra, „Drugi način – socijalno poduzetništvo u zatvorskom sustavu“ udruge Anst 1700, „Rešetke nisu prepreke“ udruge Roditelji u akciji – RODA, „Super tata bez prepreka“ Organizacije mladih Status M, „Čitateljski program“ Hrvatskog čitateljskog društva, „Psihosocijalna podrška zatvorenicima, njihovim partnerima i djeci“ Centra za Inkluzivne potpore Idem (Uprava za zatvorski sustav, 2020).

Također, navedeno je kako je krajem 2018. raspisan natječaj za financiranje projekata i programa nevladinih organizacija usmjerenih na prioritetno područje „povećanja kapaciteta službenika zatvorskog sustava i probacije za provođenje pojedinačnog programa postupanja (izvršavanja) kazne zatvora“. Temeljem natječaja tijekom 2019. i 2020. godine provodila su se 3 projekta: „Stručna supervizija službenika zatvorskog sustava Republike Hrvatske i službenika u probaciji (Ambidekster klub), „Podrška službenicima zatvorskog sustava i probacije kroz superviziju“ (Udruga za kreativni socijalni rad), „Nije igra raditi u zatvorskom

sustavu i probaciji – potrebe i podrška zaposlenicima“ (Igra) (Uprava za zatvorski sustav, 2020; Uprava za zatvorski sustav, 2021).

Tijekom 2020. ostvarenje suradnje s organizacijama i udrugama civilnog društva bila je znatno otežana zbog pandemije uzrokovane bolesti COVID-19 zbog čega je nastavljeno s provedbom dijela programa izabranih na natječaju 2016.: „Trening socijalnih vještina u zatvorskom sustavu“, „Ostavi ljutnju iza rešetaka“, „Psihosocijalni tretman ovisnika zatvorenika“, „Kreativni zatvori“, „Obrazovanje u zatvorskom sustavu – pravo i prilika“ te „Rešetke nisu prepreke“ (Uprava za zatvorski sustav, 2021).

Suradnjom sa širokim spektrom institucija i organizacija civilnog društva kroz planiranje i razvoj strukturiranih programa tretmana povećava se dostupnost sadržaja i resursa za zatvorenike. Također, suradnjom zatvorskog sustava i organizacija u zajednici može se utjecati na smanjenje socijalne izolacije počinitelja kao i stigmatizacije od strane zajednice što pozitivno utječe na socijalnu integraciju u poslijepenalnom razdoblju.

6.7. Pogodnosti zatvorenika

Pogodnosti za zatvorenike obuhvaćaju skup poticajnih mjera koje za cilj imaju smanjenje negativnih učinaka zatvaranja te poticaj u ostvarenju pojedinačnog programa izvršenja kazne kako bi se ostvarila svrha kažnjavanja (Uprava za zatvorski sustav, 2019). Sastoje se od mjera ublažavanja uvjeta unutar kaznionice te mjera češćih dodira s vanjskim svijetom. Neke od pogodnosti ublažavanja uvjeta unutar kaznionica su npr.: korištenje vlastitog TV prijamnika, uređenje životnog prostora osobnim stvarima, premještaj u odjel s blažim uvjetima unutar iste kaznionice i sl. Posebno se ističe važnost pogodnosti češćih dodira s vanjskim svijetom zato što omogućavaju zatvorenicima održavanje kontakata s obitelji, ali i zajednicom te tako ublažavaju učinke zatvaranja i predstavljaju svojevrsnu pripremu zatvorenika za izlazak na slobodu. Primjeri ove vrste pogodnosti su: telefoniranje bez nadzora, češći i dulji posjeti, posjeti bračnog partnera u zasebnoj prostoriji, izlazak s/bez posjetitelja, izlazak vikendom (ili korištenje godišnjeg odmora) u mjesto prebivališta/boravišta, izlazak radi izvršavanja posebnog programa u zajednici i sl. (Uprava za zatvorski sustav, 2020).

Kršenje uvjeta temeljem kojih se dobivaju pogodnosti te pravila vezanih uz njih za posljedice ima ukidanje tih pogodnosti ili ako se radi o pogodnosti ublažavanja uvjeta unutar penalne

ustanove, ona se uskraćuje te se osoba vraća u zatvorene uvjete izdržavanja kazne (Uprava za zatvorski sustav, 2020).

Izvršavanje zatvorske kazne podrazumijeva tretmanski rad sa zatvorenikom koji obuhvaća uključivanje osobe u opće i posebne programe tretmana određene pojedinačnim programom izvršavanja kazne zatvora. Pojedinačnim programom pristup zatvorenicima je individualiziran te također obuhvaća i planiranje poslijepenalne zaštite zatvorenika s ciljem njegove uspješne socijalne reintegracije po izlasku iz zatvora, što je i cilj izdržavanja zatvorske kazne.

Kazna zatvora u okviru kaznenopravnog sustave Republike Hrvatske izvršava se na način da se nastoji očuvati povezanost osobe koja se nalazi na izvršavanju kazne zatvora s obitelji i zajednicom kroz omogućavanje posjeta, pogodnosti vikend izlaska u mjesto prebivališta i sl. Progresivni sustav izvršavanja kazne zatvora omogućuje premještanje zatvorenika iz zatvorenih u (polu)otvorene uvjete izvršavanja kazne zatvora uz širenje mogućnosti (i trajanja) pogodnosti za zatvorenike te ponudom mogućnosti uvjetnog otpusta.

7. POMOĆ NAKON OTPUSTA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Temeljem Zakona o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21) osobe se s izdržavanja kazne otpušta nakon izdržane kazne zatvora ili prema odluci o uvjetnom otpustu, pomilovanju ili oprostima za čije je donošenje nadležan županijski sud na čijem se području nalazi kazneno tijelo. Kazneno tijelo ima dužnost u roku od 24 sata obavijestiti suca izvršenja i nadležno tijelo za vođenje kaznene evidencije o otpustu zatvorenika (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/21).

Uvjeti i način uvjetnog otpusta određeni su Kaznenim zakonom (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21) i Zakonom o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21). Nadležni sud može zatvorenika otpustiti s izdržavanja kazne ako je izdržana minimalno polovina kazne na koju je osoba osuđena (ali ne manje od 3 mjeseca), ako osoba pristaje na otpust te ako postoji pretpostavka da neće ponovno počiniti kazneno djelo (Kazneni zakon, NN 125/11). Prijedlog za uvjetni otpust nadležnom sudu izvršenja mogu podnijeti zatvorenik, opunomoćenik ili članovi obitelji uz pristanak zatvorenika ili državni odvjetnik (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/21). Također, uvjetni otpust moguće je pokrenuti i po službenoj dužnosti, nakon što je zatvorenik izdržao $\frac{3}{4}$ izrečene kazne (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/21).

Prilikom donošenja odluke o uvjetnom otpustu u obzir se uzimaju razne karakteristike i informacije o zatvoreniku, kao što je ličnost, životne okolnosti uključujući raniji život i osuđivanost, odnos prema počinjenom kaznenom djelu i žrtvi, uspješnost provedbe pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora uz naglasak na postignute promjene tretmanom, spremnost na socijalnu reintegraciju i sl. Također, o navedenoj procjeni ovisi i određivanje posebnih obveza i mjere zaštitnog nadzora nad izvršenjem uvjetnog otpusta za osobu koja se otpušta (Kazneni zakon, NN 125/11).

Pomoć nakon otpusta obuhvaća skup mjera i postupaka primjenjivanih s ciljem socijalne reintegracije otpuštenih osoba, a obuhvaća osiguranje smještaja i prehrane, osiguranja liječenja, savjetovanja o izboru prebivališta/boravišta, usklađivanja obiteljskih odnosa, pomoć u pronalasku posla, završetak stručnog osposobljavanja, davanja novčane potpore za podmirenje najnužnijih potreba te svih drugih oblika pomoći i podrške (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 128/99).

Nakon otpusta svaka osoba ima pravo u Centrima za socijalnu skrb tražiti informacije o pravima i uslugama koje može ostvariti, tražiti stručnu pomoć u rješavanju specifičnih individualnih problema te dobiti informacije o ostvarivanju prava na sredstva za podmirenje osnovnih životnih potreba (Uprava za zatvorski sustav, 2020; Uprava za zatvorski sustav, 2021). Također, nakon otpuštanja postoji mogućnost pružanja pomoći i podrške od strane nadležnog suca izvršenja koji surađuje s centrima za socijalnu skrb (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 128/99).

Ovisno o osobnim potrebama pojedinca poslijepenalna zaštita trebala bi uključivati obrazovanje i stjecanje radnih vještina kao i prosocijalnih; pružanje mogućnosti liječenja i rješavanja problema ovisnosti; podršku i osiguranje povezanosti s obitelji kao i socijalnu podršku; razne usluge u zajednici kao što je smještaj, zaposlenje, savjetovanje, pristup zdravstvenim uslugama i sl.; preventivne strategije i pomoć u kriznim situacijama s ciljem prevencije recidivizma (Maloić, Rajić, Mažar, 2015).

S obzirom na to da se prema pojedinačnom programu postupanja tijekom izvršenja kazne zatvorenika potiče na održavanje odnosa s obitelji, prije samog otpusta na slobodu provjerava se spremnost obitelji da prihvati osobu nakon otpusta kao i provjera smještaja, odnosno adekvatnih uvjeta za život (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/21).

Prilikom otpuštanja osobi se daje potvrda o otpuštanju te sve osobne stvari, novac i dragocjenosti, a ako osoba nema odjeću/obuću ili novčana sredstva za putne troškove do mjesta prebivališta, navedeno joj se osigurava po izlasku iz kaznenog tijela). Nadalje, ako osoba nema osiguran smještaj po izlasku na slobodu, poduzimaju se mjere pronalaska smještaja. Prema potrebi otpuštene osobe može se uključiti u nastavak tretmana u Klubovima liječenih alkoholičara kao i Klubovima liječenih ovisnika (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/21).

Kao što je ranije navedeno, nedostatak prikladne podrške nakon otpusta predstavlja jedan od najrizičnijih čimbenika za kriminalni povrat, stoga je nužna suradnja nadležnih i relevantnih institucija kako bi se održale pozitivne promjene ostvarene tretmanom tijekom izdržavanja kazne i u poslijepenlanom razdoblju. Za organizaciju adekvatne poslijepenalne pomoći i zaštite nužna je koordinirana i komplementarna suradnja zatvorskog i probacijskog sustava, centara za socijalnu skrb, nevladinih organizacija kao i svih ostalih relevantnih servisa i organizacija.

7.1. Poslovi probacijskog sustava u okviru poslijepenalne zaštite

Važnu ulogu za otpuštene zatvorenike ima probacijska služba zato što obavljanje probacijskih poslova podrazumijeva rad s počiniteljem kaznenog djela u zajednici. Važno je imati na umu da je posao probacijske službe dvojak – s jedne strane radi na rehabilitaciji i reintegraciji počinitelja kaznenih djela, dok s druge strane pomaže u zaštiti zajednice od kriminalnog ponašanja (Maloić i sur., 2015).

Prvi Zakon o probaciji (NN 153/09) propisivao je niz probacijskih poslova vezanih uz izvršavanje kazne zatvora, uvjetni otpust te poslijepenalnu zaštitu, no Zakonom o probaciji iz 2013. (NN 143/12) poslovi vezani uz prihvrat zatvorenika nakon otpusta više nisu bili propisani kao probacijski poslovi, a nisu propisani ni aktualnim Zakonom o probaciji (NN 99/18).

Hrvatska probacijska služba započela je s radom 2011. godine te je u početku obavljala poslove vezane uz rad za opće dobro i uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom koje su se prvenstveno izricale počiniteljima lakših kaznenih djela. Danas je probacijska služba uključena u sve faze kaznenog postupka i provedbe kaznenopravnih sankcija pa tako i tijekom izvršavanja kazne zatvora kao i uvjetnog otpusta (Maloić i Brkić, 2019).

Svrha i sadržaj probacijskih poslova u Republici Hrvatskoj opisani su Zakonom o probaciji (NN 99/18) te je cilj probacijskih poslova (kako stoji opisan u Zakonu) „...zaštita zajednice od počinitelja kaznenih djela te njihove resocijalizacije i reintegracije utjecajem na rizične čimbenike povezane s činjenjem kaznenih djela.“

U fazi prethodnog postupka poslovi koje obuhvaća probacijska služba obuhvaćaju pisanje izvješća državnom odvjetniku u fazi odlučivanja o kaznenom postupku te nadzor izvršavanja obaveza naloženih temeljem rješenja državnog odvjetnika. Tijekom trajanja postupka probacijska služba na zahtjev piše sudu izvješće vezano uz izbor vrste i mjere kaznenopravne sankcije. Što se tiče izvršavanja sankcija i mjera u zajednici, poslovi probacijske službe obuhvaćaju nadzor izvršenja rada za opće dobro, zaštitni nadzor uz (djelomično) uvjetnu osudu i rad za opće dobro, nadzor izvršavanja izrečenih posebnih obaveza te nadzor izvršavanja sigurnosnih mjera. U fazi izvršavanja kazne zatvora i uvjetnog otpusta posao probacijske službe je pisanje izvješća sudu izvršenja vezano uz odlučivanja o prekidu kazne zatvora ili uvjetnom otpustu (Maloić i Brkić, 2019).

Kada se osoba otpušta s izdržavanja kazne zatvora, kazneno tijelo obavještava nadležni probacijski ured o otpustu te dostavlja izvješće o tijeku izvršavanja kazne zatvora (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN14/21).

Vezano uz poslijepenalnu skrb i zaštitu probacijski poslovi su: izrada izvješća (na zahtjev ovlaštene osobe ili institucije), nadzor korištenja pogodnosti izlaska tijekom izvršavanja kazne zatvora, organiziranje i nadzor izvršenja obveza i sigurnosnih mjera tijekom uvjetnog otpusta, kao i izvidi (provjere) o mogućnostima smještaja osoba kojima je omogućena pogodnost izlaska u mjesto prebivališta/boravišta kao i onih otpuštenih s izdržavanja kazne zatvora (NN 99/18).

Za svaku osobu uključenu u probaciju, u roku od 30 dana, donosi se pojedinačni program postupanja te se (po potrebi) izrađuje procjena kriminogenih rizika i tretmanskih potreba osobe. Probijski ured će na traženje nadležnog suda dostaviti izvješće o tijeku izvršavanja pojedinačnog programa postupanja u roku od 15 dana od dana zaprimanja zahtjeva (NN 99/18).

Prema Zakonu o probaciji (NN 99/18), probacijski ured će bez odgode izvijestiti nadležni sud ako osoba uključena u probaciju ne surađuje s probacijskim službenikom te ako ne ispunjava obveze utvrđene pojedinačnim programom postupanja. Ako je potrebno, probacijski ured može sudu dostaviti prijedlog promjene, produljenja ili prestanka provođenja zaštitnog nadzora prije isteka roka odnosno prijedlog produljenja roka za provođenje posebne obveze, ukidanje posebne obveze ili zamjene drugom.

Broj probacijskih poslova i predmeta u naglom su porastu, zbog čega je nužno razvijati i jačati kapacitete probacijske službe kako bi i dalje mogla pružati adekvatnu pomoć i podršku otpuštenim zatvorenicima i pridonositi jačanju njihova socijalnog kapitala (Maloić i sur., 2015).

7.2. Suradnja probacijskog sustava s drugim relevantnim sustavima

Suradnja probacijskog i zatvorskog sustava posebno dobiva na važnosti prilikom rehabilitacije i reintegracije počinitelja u zajednicu. Izdržavanje kazne zatvora ne utječe samo na počinitelja već i na njemu bliske osobe (obitelj, prijatelji) kao i lokalnu zajednicu kojoj je počinitelj pripadao i gdje će se najvjerojatnije i vratiti nakon odslužene kazne. Prema navedenom, probacijski sustav nije od važnosti samo za pojedinca, već i za njegovu obitelj,

žrtvu kaznenog djela i lokalnu zajednicu. S obzirom na to da je jedna od osnovnih značajki zatvorske kazne oduzimanje slobode, probacijski sustav predstavlja nužnu poveznicu između zatvorenika i zajednice kako ne bi došlo do socijalne izolacije i prekida društvenih veza sa zajednicom u koju će se počinitelj vratiti po izvršenju kazne zatvora (Maloić i sur., 2015).

Zbog orijentacije probacijskih službi na rad u otvorenoj zajednici, dok je s druge strane fokus zatvorskih službi na poslovima u okviru zatvorskog okruženja, pitanje suradnje ovih dvaju sustava postaje aktualno tek unatrag nekoliko desetljeća (Maloić i sur., 2015).

Važnost suradnje ističe se u tome što se rad probacijskih službenika s otpuštenim zatvorenikom nastavlja na rad zatvorskih službenika s tom istom osobom tijekom njezina izdržavanja kazne zatvora (Maloić i Brkić, 2019).

Trenutna suradnja kaznenog tijela s probacijskom službom odnosi se na razmjenu informacija o počiniteljima kaznenih djela, između ostalog i informacija o procijenjenoj razini rizika, te vezano uz to nužnoj razini kontrole za pojedinu osobu; kao i na razvoj općenite suradnje kroz sastanke, razmjene informacija i sl. (Maloić i sur., 2015).

Nedostatci u suradnji probacijskog i zatvorskog sustava najčešće se odnose na manjak međusobne komunikacije i suradnje te izostanak kontinuiteta pomoći i skrbi između zatvorske kazne i poslijepenalnog razdoblja.

Temelj suradnje probacijskog sustava sa sustavom socijalne skrbi je rad na jačanju osobnog i socijalnog kapitala zatvorenika, njegova integracija u zajednicu te zaštita žrtve i zajednice uz povećanje kvalitete života u zajednici. Počinitelji kaznenih djela često su osobe u socijalno zaštitnoj potrebi, odnosno egzistencijalno ugrožene osobe, s brojnim problemima i teškoćama te nerijetko marginalno sudjeluju u ekonomskom, socijalnom i političkom životu zajednice. Osobni resursi poput obrazovanja, socijalnih, kao i radnih vještina i informiranosti o dostupnim pravima su im vrlo oskudni te su često nedovoljno uporni, nepovjerljivi i skloni manipulativnom ponašanju prilikom informiranja o mogućnostima korištenja resursa u zajednici i načinima njihova ostvarivanja. S obzirom na to da sustav socijalne skrbi raspolaže cijelim nizom usluga koje mogu biti ključne u procesu reintegracije i resocijalizacije počinitelja kaznenih djela, nužan je razvoj suradnje ovih dvaju sustava (Maloić i Rajić, 2012). Kao što je ranije navedeno, probacijski službenici bivše zatvorenike mogu uputiti u nadležne Centre za socijalnu skrb radi informiranja i ostvarenja različitih prava, npr. jednokratne naknade za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, naknade za različite troškove (stanovanja, ogrjeva i sl.), po potrebi savjetovanje te ostale oblike pomoći (Maloić i Rajić, 2012).

Nadalje, zatvaranje osobe često ima negativne posljedice na obitelj, pogotovo u slučajevima kada su žrtve članovi obitelji te u nemalom broju slučajeva obitelji počinitelja kaznenog djela postaju korisnici usluga socijalne skrbi. Stoga probacijska služba prilikom donošenja raznih odluka vezanih uz počinitelje kaznenih djela i procjenu rizika surađuje s centrima za socijalnu skrb kao institucijom koja se bavi radom sa žrtvama kaznenih djela i pomaže im. Također, probacijski službenici motiviraju, usmjeravaju i nadziru počinitelja kaznenog djela u promjeni njegova ponašanja i uspostavljanju redovnih kontakata s institucijama koje će doprinijeti popravljaju štete nastale počinjenjem kaznenog djela kao i reintegracije osobe u zajednicu. Navedeno je od posebnog značaja zato što počinitelji često izbjegavaju ili odbijaju suradnju ili je ona nedobrovoljna sa službenicima socijalne skrbi u njihovim nastojanjima da pomognu obitelji, pogotovo u slučajevima kada su članovi obitelji žrtve kaznenog djela (Maloić i Rajić, 2012).

Također, u skorije vrijeme sve se češće spominje moguća suradnja probacijskog i sustava socijalne skrbi u radu na području restorativne pravde, koja nudi mogućnost zajedničke suradnje između počinitelja, žrtve i zajednice u rješavanju konflikta s ciljem popravka štete koja je nastala počinjenjem kaznenog djela.

Probacijski sustav i sustav socijalne skrbi u svojoj nadležnosti obavljaju djelatnosti koje su međusobno slične, prvenstveno pomoć i podrška marginaliziranim skupinama koje se nalaze u nepovoljnim životnim okolnostima te se često nadopunjuju čime se otvaraju mogućnosti za kvalitetnu međuresornu suradnju (Maloić i Rajić, 2012).

Vezano uz reintegraciju i resocijalizaciju počinitelja kaznenih djela probacijska služba surađuje s nizom raznih (ne)vladinih organizacija koje mogu pomoći u prevladavanju poteškoća s kojima su počinitelji suočeni (psihički poremećaji, razni oblici ovisnosti, nasilničko ponašanje). Također, u svrhu prevencije recidivizma, počinitelje se uključuje i u obrazovne programe, programe prekvalifikacije i slično te je u tom smjeru nužna suradnja i sa zavodom za zapošljavanje i različitim obrazovnim ustanovama.

Kada govorimo o zaštiti i sigurnosti zajednice, probacijska služba blisko surađuje s policijom i sa zatvorskim sustavom, prvenstveno pravovremenom razmjenom informacija, a potom i kroz druge oblike zajedničkog rada.

8. MOGUĆNOSTI I IZAZOVI OGRANIZACIJE POSLIJEPENALNE ZAŠTITE

Iako brojni autori naglašavaju važnost i značaj organiziranja poslijepenalne pomoći i zaštite osoba u prevenciji recidivizma, aktivnosti i sadržaj, koji se vezano uz ovu temu nude, često se ocjenjuju nedostatnima te se upozorava na nužna poboljšanja u provedbi (Maloić, 2020).

S ciljem uspješne rehabilitacije i socijalne reintegracije osoba potrebno je fokus staviti na uključivanje osoba u konstruktivne aktivnosti tijekom izvršavanja kazne zatvora, na održavanje kontakata s bliskim osobama van zatvora te na podršku vezano uz pripremu za izlazak kao i na kontinuitet podrške i pomoći po izlasku iz zatvora (Maloić i sur., 2015).

Maloić (2020) sintetizirajući uzroke nedostatnosti programa poslijepenalne pomoći i zaštite, kao najvažnije izdvaja: nedostatnu informiranost relevantnih osoba o učincima (ne)rada na navedenom području kao i manjak općenitog interesa u društvu; uz to manjak političkog interesa što rezultira nedostatnim resursima za razvoj programa pomoći i zaštite; manjak povezanosti znanosti i prakse kao i manjak istraživanja vezano uz ovu temu te nedovoljno uzimanje u obzir rezultata istraživanja koja postoje.

Neki od izazova organizacije poslijepenalne zaštite u Republici Hrvatskoj vežu se uz prenatrpanost smještajnih kapaciteta u zatvorenim odjelima kaznionica, veliki postotak zatvorenika koji rade samo na režijskim poslovima održavanja kaznenog tijela, prepreke u održavanju kontakata i povezanosti zatvorenika s bliskim osobama i članovima obitelji, ograničeno angažiranje i suradnja s probacijskom službom kao i sustavom socijalne skrbi (Maloić, 2020).

Iako su u Zakonu o izvršavanju kazne zatvora (NN 128/99), članak 163. – 168., postojale relativno zadovoljavajuće regulative poslijepenalne zaštite i skrbi u Hrvatskoj, u praksi nažalost još uvijek se ovom području ne pridaje dovoljno pažnje i značaja. U novom Zakonu o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21) (na snazi od 20.02.2021.) u odnosu na prošli (NN 128/99) nije definirana pomoć poslije otpusta te nije definirana uloga i suradnja centara za socijalnu skrb u pomoći osobama koje su izdržale kaznu zatvora.

Kako navode Dünkel i sur. (2019), rasprave o temi pripreme za otpust i pomoći nakon otpusta su u više zemalja Europe rezultirale strukturalnom reorganizacijom i reformama unutar zatvora i probacijske službe s ciljem poboljšanja procesa pripreme i pomoći nakon otpusta.

8.1. Dostupnost programa tretmana

Ured za droge i kriminal UN-a navodi kako zakoni i politike raznih zemalja opisuju postojanje programa reintegracije koji se nude zatvorenicima, ali u praksi takvi programi dostupni su samo ograničenom broju zatvorenika (Maloić, 2020).

Vežano uz dostupnost programa tretmana Boone i uit Beijerse (2019), nizozemski autori, opisuju inicijativu „The penitentiary programme“ koja fokus stavlja na uvjetni otpust zatvorenika te glatki prijelaz iz kaznene ustanove u zajednicu. No, autori navode kako je u Nizozemskoj uvjetni otpust dostupan samo određenim zatvorenicima koji ispunjavaju uvjete, a ako i ispunjavaju uvjete, otpust i podrška mogu biti uskraćeni ili odgođeni zbog ponašanja tijekom izdržavanja kazne. U 2015. godini 93 % zatvorenika nije ispunjavalo uvjete za uvjetni otpust i uključivanje u navedeni program. Evaluacija navedenog programa pokazala je da veliki broj zatvorenika, koji su podobni i imali bi koristi od uključivanja u program, u njemu ne sudjeluju zbog brojnih razloga, kao npr. lošeg ponašanja tijekom izdržavanja kazne zatvora, problema ovisnosti i sl. S druge strane, osobe koje zadovoljavaju uvjete za uključivanje te sudjeluju u programu, u većini slučajeva su zatvorenici s relativno malo problema koji ne zahtijevaju nikakve posebne intervencije kako bi se smanjio rizik od recidivizma. „Teški“ zatvorenici, odnosno osobe s više rizičnih čimbenika i problema, koji bi imali iznimne koristi od specifičnih intervencija obuhvaćenih programom, nisu selekcionirani za uključivanje najčešće zbog toga što je procjena rizika neuspjeha previsoka.

Suprotno navedenom programu iz Nizozemske, u koji su najčešće uključeni zatvorenici s kraćim kaznama i nižom razinom rizika, u većini ostalih država posebni programi (mjere) koji za cilj imaju reintegraciju i resocijalizaciju počinitelja kaznenih djela primjenjuju se samo spram osoba s dugotrajnim kaznama zatvora dok se spram osoba s kratkotrajnim kaznama primjenjuju opći programi i mjere.

Austrijski Kazneni zakon⁴ definira različite mjere primjenjive prema osobama koje se nalaze na izdržavanju kazne, koje se mogu individualizirati te prilagoditi potrebama pojedine osobe, s ciljem resocijalizacije osoba i njihove pripreme za život nakon izlaska iz kaznene ustanove.

⁴ Strafvollzugsgesetz

Većina mjera resocijalizacije tijekom izdržavanja kazne zatvora dostupna je samo zatvorenicima čija je kazna duža od 18 mjeseci dok se izricanje kratkotrajnih kazni zatvora uvelike izbjegava (zbog desocijalizacijskih efekata takvih kazni) ili se njihovo izricanje zamjenjuje izricanjem alternativnih mjera kažnjavanju, npr. elektroničko praćenje i druge diverzijske mjere (Bruckmüller, 2019).

Nadalje, zbog davanja prednosti izricanju alternativnih sankcija i mjera te smanjenju dugotrajnosti izrečenih kazna zatvora, broj osoba koje izdržavaju kaznu zatvora u Švedskoj se u zadnjih 25 godina drastično smanjio. Ako usporedimo statističke podatke broja novo-osuđenih osoba na kaznu zatvora u Švedskoj u jednoj godini, 1989. godine taj broj iznosio je gotovo 16 000, dok je u 2016. broj novoosuđenih osoba na kaznu zatvora iznosio 8500. U prilog činjenici o smanjenju dugotrajnosti izrečenih kazna zatvora ide podatak da se na izdržavanju kazne u Švedskoj 2019. godine nalazilo 4200 osoba (Persson i Svensson, 2019). U Švedskoj otprilike 2/3 izrečenih kazna zatvora u trajanju su od 6 mjeseci ili manje, a s obzirom na to da sve osobe koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora imaju pravo na uvjetni otpust nakon izdržane 2/3 izrečene kazne, veliki broj zatvorenika provede u zatvoru manje od 4 mjeseca. S obzirom na statistiku u švedskim zatvorima postoje 2 grupe zatvorenika: oni s kratkotrajnim i oni s dugotrajnim kaznama zatvora. Zbog navedenog mjere socijalne reintegracije, koje se nude, variraju zato što je za osobe osuđene na kratkotrajne kazne vrijeme provedeno u zatvoru prekratko da bi se određene mjere provele. Pretpostavka je da zatvorenici s kratkotrajnim kaznama zatvora nisu isključeni iz društva u istoj mjeri kao i oni s dugotrajnim te se zbog toga na njih primjenjuju generalne mjere primjenjive na sve zatvorenike dok se onima s dugotrajnijim kaznama zatvora nudi širi spektar mjera i pomoći (Persson i Svensson, 2019).

Postoje 4 specifične mjere otpuštanja koje se mogu izreći te se najčešće izriču osobama s dugotrajnijim kaznama zatvora, a to su: mjera slobodnog kretanja⁵ gdje je osoba u zatvoru, ali tijekom dana vrijeme provodi van ustanove na poslu ili sudjeluje u nekom posebnom programu ili programu edukacije; mjera ostanka u skrbi⁶ gdje je osoba smještena u vanzatsvorsku ustanovu radi pružanja liječenja i skrbi, mjera smještaja u kuće na pola puta⁷ gdje osoba ima pravo na pomoć zatvorske i probacijske službe (i drugih relevantnih servisa); te mjera povećanog slobodnog kretanja⁸ kojom zatvorenik zadnji dio kazne služi kod kuće, uz

⁵ Fritgång

⁶ Vårdvistelse

⁷ Halv-vägshus

⁸ Utökad frigång

elektroničko praćenje te radi ili sudjeluje u nekoj vrsti tretmana ili edukacija (Persson i Svensson, 2019). Osobama obuhvaćenim ovim specifičnim mjerama otpuštanja zatvorska i probacijska služba može odrediti izvršavanje posebnih obveza, npr. elektronički nadzor ili obavezno testiranje na droge. Također, autori navode i postojanje pete mjere koja se temelji na ideji da bi, zatvorenici koji služe dugotrajne kazne zatvora, pred kraj kazne trebali biti premješteni u otvoreni tip zatvora koji se nalazi blizu mjesta prebivališta osobe, ali s obzirom na to da se i dalje radi o mjeri koja se izvršava u kaznenom tijelu, ne postoje posebni uvjeti za njeno ostvarenje (Persson i Svensson, 2019).

La Vinge i sur. (2008) navode podatak da je u SAD-u 2000-ih svaki peti zatvorenik bio klasificiran kao izrazito opasan te izdržavao kaznu u ustanovi maksimalne sigurnosti. Osobe koje kaznu izdržavaju u uvjetima maksimalne sigurnosti imaju ograničene kontakte s ostalim osobama kao i izrazito ograničeno kretanje. Iako zatvorenici u zatvorima maksimalne sigurnosti predstavljaju opasnost za sebe i zajednicu, kritičari naglašavaju kako je kod njih također veća vjerojatnost pojave mentalnih, ali i raznih drugih problema zbog deprivacija s kojima su suočeni, ali i zato što im često nije omogućen potreban tretman. Iako se u SAD-u većina zatvorenika otpušta uvjetno, uz izricanje obveza i mjera te supervizije, otprilike svaki peti zatvorenik otpušten je po punom izvršenju kazne zatvora bez obveza nadzora i javljanja probacijskoj službi. Nadalje, zatvorenici mogu odbaciti pravo na saslušanje i odslužiti dužu kaznu zatvora kako bi izbjegli superviziju po izlasku i bili otpušteni bezuvjetno. La Vinge i sur. (2008) naglašavaju kako je navedeno problematično zato što osobe koje su otpuštene bezuvjetno bez nadzora često su ustrajali počinitelji kaznenih djela s brojnim rizičnim čimbenicima kojima je određeno puno izvršenje kazne zatvora zbog neadekvatnog ponašanja u kaznenoj ustanovi. Vezano uz navedeno navodi se podatak da je u Massachusettsu 2002. godine 83% posto zatvorenika bilo otpušteno iz zatvora maksimalne sigurnosti bez supervizije. Iako je prevalencija mentalnih, ali i drugih problema, viša kod zatvorenika koji kaznu služe u uvjetima maksimalne sigurnosti, te im je pomoć i podrška u poslijepenalnom razdoblju izrazito potrebna, iz navedenog primjera vidljivo je kako im često nije dostupna zato što izbjegavanjem mjere uvjetnog otpusta osobama je uskraćen pristup informacijama i preporukama za ostvarenje raznih prava i pristupa uslugama i dobrima.

Iako je u navedenim primjerima naglašeno kako se izricanje kratkotrajnih kazni zatvora izbjegava ili nastoji zamijeniti alternativnim kaznama, one se i dalje izriču te se postavlja pitanje pomoći i podrške osobama koje služe kratkotrajne kazne zatvora s obzirom na to da one nisu obuhvaćene specifičnim mjerama pomoći i podrške. Iako osobe osuđene na kraće

kazne zatvora najčešće imaju manje rizičnih čimbenika i tretmanskih potreba u odnosu na osobe osuđene na dugotrajne kazne zatvora, čimbenici rizika i problemi postoje i kod njih te se otvara pitanje dostatnosti generalnih mjera pomoći i podrške koje im se nude. Zbog kratkotrajnosti kazne zatvora većina mjera i programa tretmana koji se provode unutar kaznene ustanove nije primjenjiva zbog njihove dužine trajanja te je upravo zbog toga nužan razvoj programa i mjera pomoći, podrške i zaštite osoba u zajednici nakon odsluženja kazne zatvora kako bi resocijalizacija i reintegracija osoba s izrečenim kratkotrajnim (i dugotrajnim) kaznama zatvora bila što uspješnija.

8.2. Fokus na superviziji, kontroli, nadzoru ili pomoći, podršci, zaštiti?

Važno je napomenuti kako se u raspravama o reintegraciji počinitelja kaznenih djela razlika između podrške i zaštite te nadzora i kontrole često izostavlja. Iako navedena dva pristupa imaju različitu logiku i naglašavaju različite prioritete, u većini država oni su usko povezani. Fokus na pomoći i podršci počinitelju prilikom reintegracije podrazumijeva prepoznavanje dužnosti kaznenog sustava i probacijskih službi da ublaže štetne i neželjene posljedice zatvaranja te da poduzmu sve nužne mjere i akcije kako bi (legitimna) kazna završila te reintegracija zatvorenika u zajednicu bila uspješna. S druge strane, fokus na kontrolu i nadzor osobe u poslijepenalnom razdoblju (npr. nadzor uvjetnog otpusta) može implicirati da kazneni sustav ima sumnje o spremnosti zatvorenika za socijalnu integraciju te zbog toga nastoji kontrolirati proces reintegracije (npr. pravo na opoziv uvjetnog otpusta i sl.) (McNeill i Graham, 2019).

Temelj švedske zatvorske i probacijske službe je da sve osobe koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora imaju pravo na pomoć i podršku u socijalnoj reintegraciji te služba radi pod sloganom „Bolje vani“⁹ (ujedno i misija švedske probacijske službe) koji naglašava ideju da bi osobe koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora trebale imati bolje preduvjete za život u zajednici u skladu s društvenim normama nakon odsluženja kazne u odnosu na pred-penalno razdoblje (Persson i Svensson, 2019).

Autori Persson i Svensson (2019) navode kako fraza „Bolje vani“ implicira zatvorenikovo pravo na podršku i pomoć na koju imaju pravo i svi drugi građani. Uz navedeno, 1974. Švedska u kazneni zakon uvodi princip normalizacije koji podrazumijeva da zatvorenici,

⁹ „Bättre ut“

tijekom izvršavanja kazne zakonski imaju pristup istim uslugama i dobrima kao i svi ostali građani.

Misija švedske probacijske službe „Bolje vani“ predstavlja kontrast u odnosu na misije i vizije probacijskih služba drugih država koje eks/implicitno promoviraju institucionalnu i profesionalnu preokupaciju rizičnim čimbenicima i zaštitom zajednice što za posljedicu nerijetko ima zanemarivanje pružanja pomoći i podrške osobama otpuštenim s izdržavanja kazne zatvora da uživaju dobar i kvalitetan život u zajednici (McNeill i Graham, 2019).

Prema zakonodavstvu Njemačke jedini cilj kazne zatvora je osposobljavanje počinitelja kaznenog djela za život u skladu s društvenim pravilima i normama te prevencija recidivizma po otpuštanju s izdržavanja kazne. Kao što je vidljivo iz navedenog, u Njemačkoj zaštita zajednice nije cilj zatvaranja, no njemački Ustavni sud zauzima stajalište kako se zaštita zajednice postiže uspješnom reintegracijom počinitelja u zajednicu. Prednost se daje izricanju alternativnih sankcija, npr. diverziji, novčanoj kazni, uvjetnoj kazni te sankcijama i mjerama u zajednici, pred izricanjem kazne zatvora čime je jasna primarna usmjerenost njemačkog kaznenog sustava na resocijalizaciju i rehabilitaciju počinitelja (Maloić i sur., 2015).

S druge strane, prema zakonu Njemačke spram opasnih počinitelja kaznenih djela može se izreći mjera „nadzora vladanja“ nakon što je osoba odslužila kaznu zatvora u punom trajanju. Autori McNeill i Graham (2019) naglašavaju kako po isteku kazne zatvora, pomoć i podrška osobi moraju i trebaju biti omogućene, no da je obavezan nadzor i praćenje osobe, nakon odslužene kazne zatvora u cijelosti, nelegitiman. Iako se nadzor po punom izvršenju kazne zatvora formalno ne smatra sankcijom, odnosno kaznom, nameće se pitanje predstavlja li navedena mjera u nekom smislu nastavak kazne (zatvora) zato što su njome značajno ograničena prava i slobode osobe.

Kako navodi autorica Brcukmüller (2019), fokus u radu austrijske probacijske službe „Neustart“ je na pomoći i podršci osobama otpuštenim s izdržavanja kazne zatvora dok su kontrola i nadzor sporedni. No s druge strane, navodi kako je u Austriji 2010. godine uvedena mjera kućnog zatvora uz elektroničko praćenje kao opcija postupnog otpusta. Elektroničko praćenje može se izreći kao alternativna kazna zatvorskoj kazni (ako duljina kazne ne prelazi 12 mj. te ako je osoba dobro socijalno integrirana, tj. ima posao i zadovoljavajuće uvjete za život), ali i kao oblik uvjetnog otpusta. Odluku o primjeni ove mjere tijekom uvjetnog otpusta donosi upravitelj zatvora uz savjetovanje s nadležnim socijalnim radnikom Neustarta za pojedinu osobu. Zaposlenici Neustarta odgovorni su za praćenje i pomoć osobi tijekom

perioda elektroničkog praćenja. Vezano uz elektroničko praćenje autorica Bruckmüller (2019) naglašava kako je ono važan instrument uvjetnog otpusta, no otvara pitanje predstavlja li elektroničko praćenje oblik potpore rehabilitaciji, odnosno resocijalizaciji počinitelja kaznenih djela ili fokus stavlja na kontrolu i nadzor osobe. S obzirom na definirane preduvjete koji moraju biti zadovoljeni prije izricanja mjere, autorica navodi kako je ona korisnija za sprječavanje socijalne isključenosti i negativne socijalizacije što je često posljedica zatvaranja po osobu, nego što predstavlja mjeru rehabilitacije, odnosno promjene ponašanja osobe.

Kao što je vidljivo iz navedenih primjera, u praksi, u većini država važnost se pridaje i pomoći i podršci počiniteljima u poslijepenalnom razdoblju s ciljem uspješne reintegracije kao i kontroli i nadzoru s ciljem zaštite zajednice uz prevenciju recidivizma. Postavlja se pitanje koji od navedenih pristupa je uspješniji. Autori McNeill i Graham (2019) naglašavaju kako nema jednostavnog odgovora na ovo pitanje zato što je važno staviti fokus na oba. Politike, zakonodavstva i praksa (programi) vezani uz poslijepenalnu zaštitu moraju balansirati između ljudskih prava i dostojanstva osobe te zaštite zajednice i odvraćanja od činjenja kaznenih djela.

8.3. Međuresorna suradnja

Preporukom o Europskim probacijskim pravilima Vijeća Europe naglašava se nužnost koordiniranog i komplementarnog međuresornog rada kako bi se prevladale kompleksne potrebe počinitelja kaznenih djela te povećala sigurnost zajednice. Također se ističe važnost suradnje probacijskih službi s (ne)vladinim organizacijama i lokalnim zajednicama s ciljem promicanja socijalne uključenosti počinitelja kaznenih djela (Maloić i sur., 2012).

Počinitelji kaznenih djela imaju višestruke psihološke, ekonomske i druge probleme vezane uz društveni život. Iako psihološke i slične poteškoće (npr. manjak ili nerazvijenost određenih vještina) nisu nužno posljedica izdržavanja kazne zatvora, činjenica je da zatvaranje može naglasiti ili pogoršati navedene teškoće. Zbog navedenog rješavanje problema socijalne reintegracije mora biti ostvareno kroz dobru suradnju između pravosudnih službi i službi socijalne skrbi (Dünkel i sur., 2019). Zbog dinamičnosti rizika i promjena s kojima se susreću osobe otpuštene s izdržavanja kazne, kao i njihove obitelji i bliske osobe, suradnja raznih relevantnih sektora trebala bi se temeljiti na kvalitetnoj i pravovremenoj razmjeni bitnih informacija u raznim fazama izvršenja kazne te raznim područjima rada (Maloić i Rajić, 2012).

U praksi u Republici Hrvatskoj vidljiv je nedostatak povezanosti i suradnje dvaju ključnih sektora vezanih uz poslijepenalnu zaštitu – zatvorskog i probacijskog. Kao što je ranije navedeno, prije otpusta osobi su pružene osnovne informacije o pravima i obvezama nakon otpusta, no u praksi tu pomoć i podrška u poslijepenalnom razdoblju prestaju. Otpuštene osobe se po izlasku dalje snalaze same ili uz traženje pomoći od suca izvršenja, Centara za socijalnu skrb ili traženja pomoći od drugih nevladinih organizacija. Tako se bivši zatvorenici često susreću s brojnim teškoćama koje ne mogu samostalno nadići, a organizirana pomoć i podrška im je pružena samo na osobni zahtjev. Navedeno je posljedica problema materijalne, kadrovske, organizacijske, pa i edukacijske prirode s kojima se susreću nadležne institucije za provedbu poslijepenalne zaštite u Republici Hrvatskoj (Maloić, 2020).

Nužno je poticati kvalitetnu komunikaciju i mrežu suradnje zatvorskog i probacijskog sustava kako bi se ostvarila uspješna suradnja i olakšao prijelaz zatvorenika iz zatvora na slobodu s ciljem što uspješnije socijalne reintegracije (Maloić i sur, 2015). Nadalje, nužno je razviti i njegovati suradnju kaznenog sustava i organizacija socijalne skrbi kao i ostalih relevantnih institucija i organizacija kako bi se problemi s kojima se osobe susreću nakon izlaska iz kaznenog tijela riješili te kako bi socijalne integracija bila uspješna (Dünkel i sur., 2019).

Kao primjer dobre prakse suradnje relevantnih službi ovdje će biti opisan primjer Austrije. U Austriji, u svakoj kaznenoj ustanovi djeluje socijalna služba¹⁰ čija je primarna funkcija podrška zatvorenima tijekom izdržavanja kazne zatvora kao i nakon otpusta. Posao socijalne službe obuhvaća podršku te savjetovanje zatvorenima u rješavanju njihovih problema, ne samo tijekom njihova boravka u zatvoru već osobito u poslijepenalnom razdoblju. Neki specifični poslovi koje socijalna služba obavlja vezani su uz poticanje zatvorenika na održavanje kontakata s obitelji i bliskim osobama tijekom izdržavanja kazne zatvora; podršku i pomoć u upravljanju imovinom, posebno savjetovanje o dugovanjima te savjetovanje o osiguranju sredstava (novčanih) za poslijepenalno razdoblje; pomoć i podršku u pronalasku smještaja i zaposlenja nakon izlaska iz kaznene ustanove; kontaktiranje raznih relevantnih institucija i organizacija koje se bave pružanjem podrške otpuštenim zatvorenima – agencija za zapošljavanje ili karijerna savjetovanja, socijalne službe, u slučaju problema ovisnosti odgovarajuće terapijske ustanove ili austrijske probacijske službe¹¹ (Bruckmüller, 2019).

Obavljanje probacijskih poslova u nadležnosti je Ministarstva pravosuđa, no poslovi se neposredno izvršavaju u okviru privatnog sektora. Neustart, austrijska probacijska služba,

¹⁰ Sozialer Dienst

¹¹ „Neustart“

privatno je neprofitno udruženje koje se financira (između ostalog) temeljem ugovora s federalnim Ministarstvom pravosuđa te obavlja probacijske poslove, poslove medijacije između počinitelja i žrtve te socijalni rad. Neustart nudi pomoć i podršku osobama koje su otpuštene uz mjeru zaštitnog nadzora kao i osobama kojima je izrečena mjera kućnog zatvora uz elektroničko praćenje, ali putem volontera i svim drugim otpuštenim osobama u poslijepenalnom razdoblju. (Bruckmüller, 2019).

Kada se osoba nalazi na izdržavanju kazne zatvora, socijalni službenici u zatvoru pružaju pomoć i podršku zatvorenicima te surađuju s osobljem „Neustarta“ kako bi se osigurala kontinuirana pomoć i podrška osobi u ustanovi, kao i nakon izlaska, s ciljem povećanja uspješnosti resocijalizacije počinitelja. Ovom suradnjom omogućeno je da isti službenik pruža pomoć i podršku osobama tijekom izdržavanja kazne zatvora kao i u poslijepenalnom razdoblju čime je osigurana dobra suradnja i kontinuirana pomoć i podrška zatvorenicima (Bruckmüller, 2019).

Neustart u Austriji ima ključnu ulogu u cjelokupnom procesu resocijalizacije i reintegracije počinitelja kaznenih djela širom države. Iako je ono zapravo privatna organizacija, kao što je ranije navedeno, djelomično je financirana od strane Ministarstva pravosuđa i ostvaruje odličnu suradnju s ostalim relevantnim Ministarstvima te ima značajan utjecaj na stvaranje politika. Zaposlenici Neustarta također su članovi važnog savjetodavnog odbora pri federalnom Ministarstvu pravosuđa te kontinuirano evaluiraju vlastitu praksu i rad, ali i ostalih institucija (Bruckmüller, 2019). Autorica Bruckmüller (2019) navodi kako je dobra suradnja državnih institucija i službi s privatnim i nevladinim organizacijama, koje se bave poslovima pomoći i podrške osobama otpuštenim s izdržavanja zatvorske kazne, rezultat aktivnog angažmana djelatnika koji obavljaju poslove vezane uz pomoć i podršku počiniteljima kaznenih djela te činjenice da je Austrija mala zemlja zbog čega je suradnja svih institucija ostvariva.

U Švedskoj donositelji odluka o uvjetnom otpustu su kazneno tijelo i probacijska služba te nadzorni odbor, koji je vezan uz mjesto gdje se nalazi kazneno tijelo, a sastoji se od jednog suca i 3 građanina laika (volontera). Uključivanje običnih građana zajednice u nadzorni odbor jedan je od ključnih komponenti povezivanja počinitelja i zajednice te je to dio prakse u Švedskoj od početka 20. stoljeća. Dugo vremena otprilike 50 % slučajeva bilo je u nadležnosti supervizije probacijskih službenika, a u ostalim slučajevima supervizor je bio građanin laik koji je kao volonter (za proviziju) radio u sklopu probacijske službe. Na taj način građani

volonteri iz zajednice bili su direktno povezani s individualnim zatvorenicima. Nažalost, unazad zadnjih nekoliko godina broj građana volontera voljnih sudjelovati drastično se smanjio (Persson i Svensson, 2019).

Od 2015. godine u Engleskoj i Walesu u sklopu strategije „Transformacija rehabilitacije“ praksa rehabilitacije i resocijalizacije počinitelja kaznenih djela je doživjela velike organizacijske promjene s naglaskom na djelomičnu privatizaciju. Navedenom strategijom relativno dobro utemeljena praksa reintegracije počinitelja u nadležnosti državne probacijske službe pretvorila se u složenu i problematičnu „organizacijsku bifurkaciju“, odnosno podijeljenost, gdje neke osobe nadziru i podržavaju zakonom propisane službe, a ostale osobe nadziru i podržavaju organizacije privatnog sektora i dobrovoljne organizacije temeljem hibridnih ugovora o pružanju navedenih usluga (McNeill i Graham, 2019).

Posljedica implementacije navedene strategije je iznimno izražena podjela između prakse i usluga pomoći i zaštite počinitelja ponuđenih od strane službi javnog sektora (Nove probacijske službe), organizacija privatnog sektora (*Community Rehabilitation Companies*) i dobrotvornih organizacija koje pružaju usluge temeljem ugovora te privatnih organizacija koje obavljaju poslove elektroničkog praćenja osoba. Navedeni raskol između ponuđenih usluga i servisa direktno utječe na to kako i kojim je osobama omogućen pristup uslugama reintegracije te pomoći i zaštite u poslijepenalnom razdoblju, ali i tijekom izdržavanja kazne zatvora (Padfield, 2019).

Padfield (2019) navodi kako zbog navedene transformacije praksom rehabilitacije i reintegracije dominira paradigma rizičnih čimbenika na način koji inhibira procese i čimbenike koji odvrćaju osobu od činjenja kaznenih djela. Procijenjena razina rizika i opasnosti za zajednicu određuje koja služba će pružiti usluge pomoći i skrbi određenim osobama (Nacionalna probacijska služba nadzire visoko rizične počinitelje).

Rezultati evaluacije strategije „Transformacija rehabilitacije“ ukazuju na posljedični razvoj ozbiljne penalne krize zbog povećanja kompleksnosti i velikih propusta na području poslijepenalne zaštite kao i višeslojnosti i rascjepkanosti ponuđenih servisa i usluga. Evaluacija je pokazala kako Nacionalna probacijska služba pruža bolju pomoć i podršku u odnosu na organizacije privatnog sektora gdje je procijenjeno da većina organizacija ima brojne poteškoće i probleme koje ne uspijevaju nadići (Padfield, 2019).

Navedeni strukturalni i institucionalni problemi posljedično znatno koče razvoj i mogućnosti poslijepenalne zaštite i procesa reintegracije osoba u zajednicu.

Govoreći o suradnji državnih i privatnih službi, kao poseban problem u SAD-u ističu se privatni zatvori u kojima prevladava nezainteresiranost za smanjenje zatvorske populacije uz mišljenje da, što se manje potroši na rehabilitacijske programe zatvorenika, veća je financijska dobit. (Maloić i sur., 2015). Kao posljedica navedenog uvjeti izdržavanja kazne u privatnim zatvorima su loši te su izraženije posljedice zatvaranja i kriminalizacije po zatvorenike što za posljedicu ima višu stopu recidivizma nakon izlaska iz zatvora. Nadalje, La Vinge i sur. (2008) navode kako se u SAD-u na poslove zatvorske i probacijske službe tradicionalno gleda kao na različita područja stručnosti i odgovornosti čak i kada djeluju unutar iste službe. Primarnim poslom zatvorskih službenika smatra se osiguranje mira i sigurnosti unutar ustanove, stoga se oni vrlo često ne smatraju odgovornima za dobrobit zatvorenika nakon izlaska iz kaznionice. Slično, službe koje obavljaju poslove supervizije i pomoći, vrlo često smatraju kako njihov posao počinje kada osoba prvi puta dođe kod njih u ured nakon izlaska iz kaznene ustanove. Kao što je vidljivo iz navedenog, postoji podvojenost odgovornosti tijekom tranzicije osoba s izdržavanja kazne na slobodu te La Vinge i sur. (2008) ističu kako je navedeni izostanak suradnje i kontinuiteta pomoći jedan od najvećih izazova u planiranju otpusta. Ako odgovornost zatvorskog sustava za dobrobit zatvorenika prestaje s njegovim otpustom, a odgovornost probacijske službe počinje s inicijalnim razgovorom, postavlja se pitanje kome se osoba može obratiti za pomoć i podršku u vremenu između navedena dva događaja. Nužna je kvalitetna i pravovremena međuresorna suradnja, zatvorskih, probacijskih, ali i svih drugih relevantnih institucija i službi, kao i organizacija civilnog društva prilikom procesa pripreme za otpust i otpuštanja zatvorenika.

Iako se naglašava važnost međuresorne suradnje kako bi reintegracija i resocijalizacija počinitelja kaznenih djela bila što uspješnija, na primjerima Engleske i Walesa te SAD-a jasno je kako samo postojanje suradnje ne dovodi do uspjeha. Dok je s druge strane, npr. iz primjera prakse u Austriji, jasno vidljiva uspješnost bliske i koordinirane suradnje državnih i privatnih službi koje obavljaju poslove vezane uz otpust zatvorenika. Nužno je razvijati i njegovati koordiniranu i komplementarnu suradnju temeljem znanstveno utemeljenih dokaza kako bi se prevladale razlike u pružanju usluga između državnog i privatnog sektora s ciljem što uspješnije reintegracije svih zatvorenika.

8.4. Mogućnosti zapošljavanja

Mataija (2014, prema Maruna, 2001) navodi da je opće poznata činjenica da stabilno zaposlenje predstavlja jedan od temelja prevencije recidivizma. Zapošljavanje ne osigurava samo materijalna sredstva potrebna za adekvatne životne uvjete već i određenu strukturu i rutinu te pruža šansu za širenje socijalne mreže i uspostavljanje odnosa s drugim produktivnim pripadnicima zajednice. Preduvjet uspješne resocijalizacije svakako je i stjecanje pozitivnih radnih navika koje će osobi pružiti odmak od kriminalnih aktivnosti te ju kroz profesionalno osposobljavanje usmjeriti u društveno korisnom smjeru. Na zaposlenje se može gledati kao na šansu za novi početak i ravnopravan status u zajednici zato što ono omogućava osobama koje su izdržale kaznu zatvora ponovnu integraciju u društvo, kroz stjecanje iskustva i poznanstva što na kraju dovodi do njihove afirmacije kao ravnopravnih članova društva.

Radna skupina zatvora Coldingley (Ujedinjeno Kraljevstvo) 2005. provela je istraživanje te došla do zaključka kako je nedostatak legalnog zaposlenja povezan s recidivizmom. Rezultati su pokazali da je pet mjeseci nakon izlaska iz zatvora 75 % zatvorenika, koji nisu aktivno tražili redoviti posao, recidiviralo (Mataija, 2014, prema Simon 2005).

U Republici Hrvatskoj prema Zakonu o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21) pruža se mogućnost da zatvorenik radi izvan kaznenog tijela kod drugog poslodavca temeljem ugovora između kaznenog tijela i navedenog poslodavca (uz odobrenje Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav). Navedenom zakonskom odredbom pruža se mogućnost zaposlenja zatvorenika na poslovima izvan kaznenog tijela. Prema dostupnim podacima za 2019. od 1009 radno angažiranih osoba u kaznenim ustanovama 81 osoba (8 %) bila je zaposlena na poslovima van zatvora/kaznionice. Prema dostupnim podacima 2020. godine na poslovima van kaznionice bilo je radno angažirano 29 (3 %), od 884 radno angažirane osobe, navedeni statistički pad je objašnjen provođenjem mjera prevencije širenja koronavirusa (Uprava za zatvorski sustav, 2020, Uprava za zatvorski sustav, 2021). Koristi zasnivanja ovakve vrste radnog odnosa su brojne; osoba posao izvršava u zajednici, čime se utječe na smanjenje rizika od socijalne izolacije; u formalnom radnom okruženju te nije cijelo vrijeme okružena s drugim počiniteljima kaznenih djela što može pozitivno utjecati na kasniju socijalnu reintegraciju te smanjenje rizika od recidivizma. Navedenom zakonskom odredbom omogućena je inovativnija mogućnost rada tijekom izvršavanja kazne zatvora, koja se ne svodi na obavljanje rutinskih poslova unutar kaznionice, već na obavljanje aktualnijih poslova s direktnom uključenošću i povezanošću s tržištem rada.

Govoreći o programima i mjerama zapošljavanja bivših zatvorenika, važno je spomenuti Hrvatski zavod za zapošljavanje (HZZ) zato što navedena ustanova obavlja poslove posredovanja pri zapošljavanju i osiguranja prava za vrijeme nezaposlenosti. HZZ bivšim zatvorenicima, u okviru svojih programa, omogućuje mjeru zapošljavanja na javnim radovima te osiguranje potpora za zapošljavanje. Javni radovi spadaju u mjere aktivne politike zapošljavanja te zapravo predstavljaju kratkotrajno zaposlenje obavljanja društveno korisnih radova s ciljem aktiviranja i motiviranja osoba za uključivanje u tržište rada te poboljšanja socio-ekonomskog statusa osoba. Javni radovi obuhvaćaju poslove niske složenosti u radu koji je neprofitan i nekonkurentan na tržištu rada. Navedenom mjerom zatvorenici u poslijepenlnom razdoblju ne stječu nova znanja i vještine koje bi im bile od značaja za stabilno zaposlenje, već ona služi kao privremeni legalni izvor prihoda te može utjecati na smanjenje socijalne isključenosti, ali i na razvijanje obveze i odgovornosti prema poslu. Vezano uz potpore za zapošljavanje, navedenom mjerom definirana je potpora privatnim poslodavcima u slučaju zapošljavanja bivših zatvorenika. Ako privatni poslodavac zaposli osobu otpuštenu s izdržavanja kazne zatvora, može mu se dodijeliti potpora za zapošljavanje u iznosu od 50 % godišnje bruto plaće te osobe (Mataija, 2014). Iako navedene mjere postoje, broj osoba koje se uključuju u navedene programe je zanemariv. Nameće se pitanje je li ne sudjelovanje posljedica izostanka motivacije, neznanja o postojanju navedenih programa ili dugog perioda tijekom kojeg osoba mora biti prijavljena na HZZ kako bi se mogla uključiti u navedene mjere. Koji god razlog bio, jasna je potreba za razvojem i unapređenjem programa pomoći u zapošljavanju osoba otpuštenih s izdržavanja kazne zatvora kako bi se prevenirao recidivizam i kako bi integracija u zajednicu bila uspješna.

Mataija (2014) kao primjer dobre prakse navodi Tursku gdje je zapošljavanje bivših zatvorenika određeno radnim pravom. Prema zakonskoj odredbi, poduzeća koja imaju zaposleno 50 ili više ljudi, obavezna su zaposliti fiksni postotak osoba koje su otpuštene s izdržavanja kazne zatvora. Kršenje navedene zakonske odredbe za sobom povlači kaznene sankcije. Ministarstvo rada i socijalne sigurnosti nadležno je za nadzor provođenja navedene zakonske odredbe te je pri navedenom ministarstvu ustrojen odjel zapošljavanja koji nudi pomoć i podršku bivšim zatvorenicima prilikom stručnog osposobljavanja s ciljem olakšanja pronalaska stabilnog zaposlenja te pomoć i podršku u socijalnoj integraciji. Novčanim sredstvima stečenim kaznenim sankcijama za poslodavce, Ministarstvo rada i socijalne sigurnosti financira edukacije i programe stručnog osposobljavanja i prekvalifikacija osoba u poslijepenlnom periodu, kao i programe pomoći i zaštite bivših zatvorenika.

Država bi trebala imati što aktivniju ulogu u poticanju zapošljavanja bivših zatvorenika, razvojem programa (samo)zapošljavanja i osiguranjem potpora i subvencija poslodavcima koji zapošljavaju osobe otpuštene s izdržavanja kazne zatvora kako bi se povećale mogućnosti pronalaska legalnog i stabilnog zaposlenja osoba u poslijepenalnom razdoblju.

8.5. Stigmatizacija zatvorenika

S obzirom da stigmatizacija osoba koje su otpuštene s izdržavanja kazne može dovesti do narušenog samopoštovanja i samopouzdanja osobe, slabljenja socijalnih veza te problema fizičkog i psihičkog zdravlja, što za posljedicu često ima delinkventno (kriminalno) ponašanje, nužno je educirati i informirati javnost o potrebama bivših zatvorenika kao i načinima pomoći i podrške kako bi se minimalizirale moguće (negativne) posljedice stigmatizacije (Mataija, 2014).

Također, ako se na osobu tijekom izvršavanja kazne zatvora gleda kao na kriminalca, odnosno prijestupnika, takav jednoznačan pogled može za posljedicu imati usmjeravanje na programe korekcije ponašanja osobe dok se zanemaruje učenje i poticanje osobnog razvoja. Costelloe i Werner (2014, prema Mataija, 2014) kao primjer navode primjer Kanade gdje su 1990-ih savezne vlasti obustavile financiranje uspješnih edukacija i tečajeva osiguranih unutar kaznenih tijela u korist programa usredotočenih na kazneno djelo i kriminogene čimbenike. Kasnija istraživanja pokazala su da su upravo programi edukacija koji su, među ostalom podizali opću obrazovnu razinu zatvorenika imali puno značajnije učinke na smanjenje stope recidivizma.

U SAD-u donedavno je bila dominantna kaznena politika usmjerena na zastrašivanje, onesposobljavanje i retribuciju kroz pooštavanje zakona i izricanje dužih zatvorskih kazni s ciljem zaštite zajednice i kontrolu kriminala. No navedena politika za posljedicu je imala značajan porast zatvorske populacije i prenapučenost penalnih ustanova te loše evaluacijske rezultate uz velike troškove održavanja takvog sustava. Zatvorenici u SAD-u po izlasku iz zatvora suočeni su s brojnim ograničenjima, od oduzimanja prava glasanja, ograničenja vezana uz dobivanje dozvole za stanovanje ili obavljanje određene profesije kao i ograničen pristup socijalnim pogodnostima i pravima (Maloić i sur., 2015).

Vežano uz temu stigmatizacije Sakalauskas (2019) navodi kako u Litvi i ostalim pribaltičkim državama danas još uvijek prevladava sovjetski pogled na počinitelje kaznenih djela kao društvene i državne neprijatelje. Zbog navedenog totalitarnog mentaliteta u društvu

prevladava izostanak suosjećanja i interesa za iskustva i potrebe zatvorenika što za posljedicu ima usmjerenost na strogo kažnjavanje počinitelja dok su rehabilitacija i reintegracija u potpunosti zanemareni. Zbog usmjerenosti na kažnjavanje i retribuciju počinitelja s ciljem prevencije recidivizma i zaštite zajednice, početkom 2017. godine Litva je imala najveći broj zatvorenika na 100 000 osoba (239) u Europskoj uniji. Nadalje, Sakalauskas (2019) navodi kako su svi zatvori u Litvi izgrađeni prije Drugog svjetskog rata ili u periodu neposredno nakon rata te danas više ne zadovoljavaju osnovne ljudske potrebe kao ni osnovna ljudska prava. Uvjeti rada i plaće za zaposlenike su loši te se zbog nedostatka radne snage kriteriji za zapošljavanje zatvorskih službenika s godinama smanjuju. Na primjeru Litve može se uočiti štetnost usmjerenosti samo na kažnjavanje počinitelja i retribuciju te nepridavanja važnosti razvoju i implementaciji politika i programa rehabilitacije i resocijalizacije. Također, vidljivo je koliko je pogubna stigmatizacija počinitelja kaznenih djela u smislu da koči bilo kakav interes za ulaganje u i razvoj kazneno-pravnog sustava što za posljedicu ima visoku stopu recidivizma kao i nesigurnost zajednice.

8.5.1. Problematika kaznene evidencije i pristupa informacijama

Vezano uz kaznenu evidenciju i pristup informacijama o počinjenju kaznenih djela Kert (2008, prema Bruckmüller, 2019) navodi kako registracije osuda u kaznenim evidencijama značajno koči resocijalizaciju osoba. Austrijskim zakonom omogućeno je brisanje informacija iz kaznene evidencije, odnosno dosjea osobe, ovisno o tipu i trajanju kazne. Za kaznu zatvora do 1 godine ili novčanu kaznu podaci u kaznenoj evidenciji ostaju 5 godina, za kaznu zatvora od 1 do 3 godine podaci se brišu nakon 10 godina te za kazne zatvora u trajanju od 3 ili više godina podaci o kaznenom djelu brišu se nakon 15 godina, za kaznu dugotrajnog zatvora podaci se ne brišu iz kaznene evidencije. Bruckmüller (2019) navodi kako je zbog dužine perioda brisanja podataka o počinjenju kaznenog djela od strane osobe iz kaznene evidencije u Austriji ograničen pristup navedenim informacijama s ciljem što uspješnije resocijalizacije. Tako je uvid u kaznenu evidenciju i informacije o počinjenju kaznenog djela neke osobe ograničen samo na institucije i službe propisane zakonom kao što su sudovi, državno odvjetništvo, policija i sl. Ostale institucije, prvenstveno poslodavci, nemaju pravo pristupa navedenim informacijama. Prilikom zapošljavanja smatra se da osoba nema nikakav kriminalni dosje te osoba ima pravo ne odgovoriti na pitanja koja se tiču njegovih prijašnjih sukoba sa zakonom.

Mogućnost ograničenja pristupa informacijama o počinjenju kaznenih djela ne počinje odmah po isteku kazne i dostupna je samo za zatvorenike koji služe kraće kazne zatvora. Za kazne do 3 mj., pristup je ograničen po isteku kazne, a za zatvorenike s kaznama u trajanju od 3 do 6 mj. pristup informacijama ograničava se nakon 3 godine. Na taj način pristup informacijama imaju relevantne pravne službe u slučaju recidivizma uz smanjenje rizika od stigmatizacije osoba prilikom reintegracije u zajednicu. Navedenom mjerom nisu obuhvaćeni zatvorenici s dugotrajnim kaznama zatvora te je kod njih rizik od stigmatizacije povećan (Bruckmüller, 2019).

U Republici Hrvatskoj brisanje podataka o počinjenju kaznenih djela iz kaznene evidencije određeno je Zakonom o pravnim posljedicama osude, kaznenoj evidenciji i rehabilitaciji (NN 143/12, 105/15, 32/17, 53/22). Podaci se iz kaznene evidencije brišu, pod uvjetom da osoba nije ponovno osuđena, nakon 3 godine za kaznu zatvora do 3 godine, novčanu kaznu ili rada za opće dobro, nakon 5 godina za kaznu zatvora u trajanju od 1 do 3 godina, nakon 10 godina za kazne u trajanju od 3 ili više godina, nakon 15 godina za kazne od 10 godina ili više te nakon 20 godina za kazne dugotrajnog zatvora.

Sukladno Zakonu (N 143/12, 105/15, 32/17, 53/22) nitko nema pravo od osobe zahtijevati da predstavi dokaze o svojoj (ne)osuđivanosti, no prilikom ostvarivanja prava iz zdravstvenog, invalidskog ili mirovinskog osiguranja kao i prava iz socijalne skrbi te prilikom zasnivanja radnog odnosa osoba treba priložiti uvjerenje da se protiv nje ne vodi nikakav kazneni postupak.

Osobe koje su odslužile kaznu zatvora susreću se s brojnim preprekama vezanim uz stabilno zaposlenje, uključujući manjak iskustva, slabe vještine, ali i stigmatu, zato što je u Republici Hrvatskoj uvjerenje da se protiv osobe ne vodi kazneni postupak jedan od ključnih uvjeta prilikom ostvarenja raznih prava kao i zaposlenja.

La Vinge i sur. (2008) identificirali su 8 temeljnih potreba zatvorenika otpuštenih s izdržavanja kazne zatvora te ih opisali kroz preporuke: osiguranje prijevoza od kaznene ustanove do mjesta boravišta i procjena dostupnosti transporta nužnog za obavljanje posla ili pristup određenim servisima, osiguranje odjeće i hrane, davanje informacija o pravima na usluge, osiguranje financijskih resursa, odnosno dovoljno novaca kako bi se pokrili troškovi prijevoza, smještaja i hrane neposredno nakon izlaska, osiguranje osobne dokumentacije, osiguranje smještaja ako postoji potreba, osiguranje zaposlenja i programa obrazovanja kako

bi se povećala uspješnost pronalaska stabilnog zaposlenja, osiguranje pristupa zdravstvenoj skrbi te osiguranje pomoći i podrške u zajednici kroz poticanje na održavanje odnosa s obitelji ili davanjem informacija o organizacijama u zajednici koje se bave pomoći i podrškom osobama u poslijepenalnom razdoblju.

Sumirajući navedeno, priprema za otpust zatvorenika bi trebala započeti s početkom izdržavanja kazne zatvora kroz uključivanje u programe tretmana. Proces reintegracije treba biti organiziran na način da je osigurana povezanost između aktivnosti u kaznenom tijelu i u poslijepenalnom razdoblju. Programi i intervencije nakon otpusta trebaju biti organizirane kao nastavak rada na postignutome tijekom tretmana te se usredotočiti na podržavanje motivacije i razvoj socijalnog kapitala kroz stabilne odnose s obitelji, proširivanjem socijalne mreže, zapošljavanjem i sl. Stoga je nužan razvoj kvalitetne i komplementarne međuresorne suradnje kaznenog i probacijskog sustava, ali i svih ostalih relevantnih institucija i organizacija kako bi pomoć i podrška osobama bila osigurana tijekom izdržavanja kazne zatvora, ali i po izlasku na slobodu. Kvaliteta rada institucija, tj. organizacija koje provode intervencije i pružaju usluge u poslijepenalnom razdoblju te motivacija zatvorenika ključni su za uspješnu reintegraciju.

Vezano uz dvojaku svrhu poslijepenalne zaštite, naglasak bi trebao biti na socijalnoj reintegraciji počinitelja kaznenih djela, dok bi svrha zaštite zajednice kroz prevenciju recidivizma trebala imati sporednu ulogu zato što uspješna reintegracija posljedično dovodi do smanjenja rizika od recidivizma. Stoga bi pomoć i podrška u poslijepenalnom razdoblju trebala biti osigurana i organizirana za sve zatvorenike, dok bi fokus na kontroli i nadzoru osoba nakon izlaska iz zatvora trebao biti izniman.

Država stvaranjem politika i zakona treba podržavati rehabilitacijski pristup, a ne pristupe koji za posljedicu imaju socijalnu isključenost počinitelja. Nadalje, nužno je podizanje svijesti društva i zajednice o rizicima koje predstavlja socijalna isključenost za otpuštenog zatvorenika s ciljem utjecanja na stigmatizaciju počinitelja. S obzirom da se temi poslijepenalne zaštite važnost pridaje tek u skorije vrijeme nužno je poticati istraživanja i razvoj prakse utemeljene na dokazima kako bi reintegracija počinitelja kaznenih djela bila što učinkovitija. Također, dodatni naponi bi se trebali uložiti kako bi se rezultati istraživanja dobre prakse približili vlasti i kreatorima politika.

S obzirom na heterogenost zatvoreničke populacije, nužna je doza realnosti i svijest da unatoč uložnim naporima rehabilitacija i socijalna reintegracija neće biti uspješna za sve osobe te da

je recidivizam uvijek moguć. Stoga je nužno analizirati razloge zašto određene mjere i intervencije nisu dale pozitivne rezultate te temeljem analize individualno prilagoditi i unaprijediti poslijepenalnu zaštitu kako bi rehabilitacija i integracija svih počinitelja bila što uspješnija.

9. ZAKLJUČAK

Svakako postoji napredak u nekim zemljama vezano uz organizaciju poslijepenalne zaštite, no samo je nekoliko primjera trajnijih investiranja u navedeno područje s malo stabilnijima i dugotrajnijima primjenama učinkovite prakse.

Kao što je ranije navedeno, odnos nadzora (supervizije) i podrške (dobrobiti) osobi u poslijepenalnom razdoblju je kompleksan. Iako se mjere nadzora uvjetnog otpusta ne izriču kao sankcija (kazna), one značajno umanjuju slobode i prava osoba te se nameće pitanje predstavljaju li zapravo nastavak kažnjavanja. No mjerama supervizije cilj ne smije biti retribucija spram počinitelja, već se njihovo izricanje veže uz smanjenje rizika od recidivizma i zaštitu zajednice. S druge strane, mjere pomoći i podrške trebaju biti konstruirane na način da omogućuju ostvarenje svih prava i potreba osobe kako bi se osigurala socijalna reintegracija osoba u zajednicu.

Nadalje, mnogi sustavi poslijepenalne zaštite prioritiziraju pomoć i podršku zatvorenicima osuđenim na dugotrajne kazne zatvora zbog povećanog rizika od institucionalizacije i kriminalizacije te zato što kaznena djela koja su počinili predstavljaju veći rizik za zajednicu (zbog čega služe duže kazne zatvora). Pomoć i podrška zatvorenicima koji služe kratkotrajne kazne zatvora vrlo se razlikuju te najčešće nisu definirane specifične mjere pomoći i podrške za navedenu skupinu zatvorenika iako ona nerijetko uključuje ustrajne prijestupnike s kompleksnim problemima i potrebama.

U radu je naglašena važnost suradnje kaznenog sustava s probacijskom službom te svim drugim relevantnim službama i organizacijama civilnog društva kako bi reintegracija počinitelja bila što uspješnija. U većini zemalja Europe i svijeta organizacija poslijepenalne zaštite, brige i skrbi veže se uz državne servise i službe, prvenstveno probacijsku službu uz sve češću suradnju državnih institucija i službi s organizacijama civilnog društva, kao što je naveden primjer austrijske probacijske službe Neustart. Samo u nekoliko država, kao što je u ovome radu naveden primjer Engleske i Walesa, poslijepenalna pomoć i podrška većinskim su dijelom u nadležnosti privatnog sektora i nevladinih organizacija što se nažalost pokazalo neučinkovitim zbog nedovoljne kontrole rada i nedostatka evaluacijskih istraživanja.

Vezano uz stigmatizaciju osoba kao prepreku socijalnoj reintegraciji, ako želimo ljude odvratiti od činjenja kaznenih djela, nužno je ne etiketirati ih kao kriminalce i neprijatelje društva zato što stigmatizacijom posljedice kriminalizacije i institucionalizacije pronalaze put

u zajednice i mogu imati pogubne posljedice za reintegraciju osoba u zajednicu kao i na odvracanje osobe od činjenja kaznenih djela.

Ako u obzir uzmemo istraživanja koja odvracaju osobe od činjenja kaznenih djela, naglašena je činjenica da uspješna socijalna reintegracija zatvorenika zahtijeva mnogo više od intervencija kojima je cilj podrška osobnom razvoju i promjeni ponašanja osobe utemeljenih na RNR modelu. Nužno je uključiti i normativne obveze vezane uz restoraciju građanskih prava i statusa nakon izlaska iz kaznene ustanove, kao i socijalnu, kulturalnu i političku podršku reintegraciji počinitelja u zajednicu zato što je reintegracija multilateralni proces. Nitko od nas ne može se samostalno integrirati u zajednicu. Danas se stoga teži praksi, temeljenoj na istraživanjima čimbenika koji odvracaju osobu od činjenja kaznenih djela (*desistance research*), gdje je fokus na individualnoj rehabilitaciji počinitelja kao i na restoraciji građanskih prava i statusa s ciljem potpune reintegracije u zajednicu.

10. LITERATURA

1. Boone, M., uit Beijerse, J. (2019). Prisoner resettlement in the Netherlands – Great initiatives for too few people. U F. Dünkel, I. Pruin, A. Storgaard, J. Weber (Ur.) *Prisoner resettlement in Europe* (str. 240-251). London, New York: Routledge.
2. Bruckmüller, K. (2019). Prisoner resettlement in Austria – A supportive approach. U F. Dünkel, I. Pruin, A. Storgaard, J. Weber (Ur.) *Prisoner resettlement in Europe* (str. 19-36). London, New York: Routledge.
3. Council of Europe (2006). *European Prison Rules*. Preuzeto s <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae> (16.05.2021.)
4. Council of Europe (2010). *Recommendation CM / Rec (2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules*. Preuzeto s: <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2018/10/CoE-probation-rules-recommendation.pdf> (20.5.2021.)
5. Dünkel, F., Pruin, I., Storgaard, A., Weber, J. (2019). *Prisoner resettlement in Europe*. London, New York: Routledge.
6. Hawley, J., Muprhy, I., Souto-Otero, M. (2013.). Prison Education and Training in Europe: Current state of play and challenges. A summary report authored for the European Commission by GHK Consulting.
7. Jukić R., Sabljo, M. (2017). Penološka andragogija – zatvorski tretman i mogućnosti resocijalizacije zatvorenika. *Andragoški glasnik*, 21 (1), 27-36.
8. Kazneni zakon. *Narodne novine*, 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21.
9. Maloić, S. (2013). Suvremeni pristupi kažnjavanju kao determinante kvalitete života u obitelji, susjedstvu i zajednici – nove perspektive suzbijanja kriminala. *Kriminologija i socijalna integracija*, 21 (2), 31-44.
10. Maloić, S. (2020). Pojam i značenje poslijepenalne zaštite – koga štiti, zašto i kako?. *Kriminologija i socijalna integracija*, 28 (1), 11 — 46.
11. Maloić, S. (2021). Postupanje s opasnim počiniteljima kaznenih djela nakon punog izvršenja kazne zatvora: izazovi i dileme. *Kriminologija i socijalna integracija*, 29 (1), 165-187.

12. Maloić, S., Brkić, G. (2019). Razvoj suradnje probacijskog i zatvorskog sustava – idemo li u dobrom smjeru?. *Kriminologija i socijalna integracija*, 27 (1), 100-119.
13. Maloić, S., Jandrić Nišević, A. (2020). Reintegracija zatvorenika u društvo – možemo li bolje?. *Kriminologija i socijalna integracija*, 28 (1), 47-77.
14. Maloić, S., Rajić, S. (2012). Potreba i značaj razvoja suradnje probacijskog sustava i sustava socijalne skrbi u RH. *Ljetopis socijalnog rada*, 19 (1), 29-52.
15. Mataija, A. (2014). Zapošljavanje zatvorenika i socijalna reintegracija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet.
16. McNeill, F., Graham, H. (2019). Resettlement, reintegration and desistance in Europe. U F. Dünkel, I. Pruin, A. Storgaard, J. Weber (Ur.) *Prisoner resettlement in Europe* (str. 365-383). London, New York: Routledge.
17. Mejovšek, M. (2002). *Uvod u penološku psihologiju*. Zagreb: Naklada Slap i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
18. Mikšaj, Lj. (1982). Povezanost kriminalne aktivnosti i oblika devijantnog ponašanja u postpenalnom periodu. *Defektologija*, 18 (1- 2), 217- 222.
19. Persson, A., Svensson, K. (2019). Prisoner resettlement in Sweden. U F. Dünkel, I. Pruin, A. Storgaard, J. Weber (Ur.) *Prisoner resettlement in Europe* (str. 328-343). London, New York: Routledge.
20. La Vinge, N., Davies, E., Palmer, T., Halberstadt, R. (2008). *Release Planning for Successful Reentry: A Guide for Corrections, Service Providers and Community Groups*. Washington DC: The Urban Institute Justice Policy Center.
21. Padfield, N. (2019). Prisoner resettlement in England and Wales. U F. Dünkel, I. Pruin, A. Storgaard, J. Weber (Ur.) *Prisoner resettlement in Europe* (str. 86-104). London, New York: Routledge.
22. Prison Fellowship (2017). Needs of Ex-Prisoners. Prison Fellowship, <<https://www.prisonfellowship.org/wp-content/uploads/2017/09/Needs-of-Ex-Prisoners-2017.pdf>>. Pristupljeno 22.03.2021.
23. Sakalauskas, G. (2019). Prisoner resettlement in Lithuania – Between Soviet tradition and challenges of modern society. U F. Dünkel, I. Pruin, A. Storgaard, J. Weber (Ur.) *Prisoner resettlement in Europe* (str. 219-239). London, New York: Routledge.
24. United Nations (2016). United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). Preuzeto s https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf (16.05.2021.)

25. Uprava za zatvorski sustav (2018). Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2017. godinu. Ministarstvo pravosuđa i uprave. Zagreb. Preuzeto s <https://mpu.gov.hr/pristup-informacijama-6341/arhiva-22585/arhiva-izvjesca-ministarstva-pravosudja/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720> (03.05.2022.)
26. Uprava za zatvorski sustav (2020). Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2019. godinu. Ministarstvo pravosuđa i uprave. Zagreb.
27. Uprava za zatvorski sustav (2021). Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2020. godinu. Ministarstvo pravosuđa i uprave. Zagreb.
28. Uzelac, S., Farkaš, R., Žakman-Ban, V. (2008). Rad zatvorenika u fazi adaptacije na zatvorske uvjete u Hrvatskoj kaznionici. *Kriminologija i socijalna integracija*, 16 (1), 1-26.
29. Zakon o izvršavanju kazne zatvora. *Narodne novine*, 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13, 98/19.
30. Zakon o izvršavanju kazne zatvora. *Narodne novine*, 14/21.
31. Zakon o pravnim posljedicama osude, kaznoj evidenciji i rehabilitaciji. *Narodne novine*, 143/12, 105/15, 32/17, 53/22.
32. Zakon o probaciji. *Narodne novine*, 99/18.
33. Ward, T., Yates, P., Willis, G. (2012). The good lives model and The risk need responsivity model: A critical response to Andrews, Bonta and Wormith (2011). *Criminal Justice and Behavior*, 39 (1), 94-110.